

184675
3

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა

ფეხეიდნელქი საქართულოში

* მეცნიერება *

1981

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის
ინსტიტუტი

საქართველოს
ბიბლიოთეკა

902.7
V-13

თამილა ცაგარეიშვილი

ფერიდნელები საქართველოში

გამომცემლობა „მეცნიერება“
თბილისი
1981

902.7(C41)
63.5(2Γ)
902.7(47.922)
ც 132

ნაშრომში მოტანილი მასალები მოპოვებულია საქართველოში ჩამოსახლებულ ფერეიდნელ ქართველებში საეკლესიო-ეთნოგრაფიული მეთოდით 1973—79 წლებში. მისი მიზანია, რეპატრიანტებთან უშუალო და ცოცხალი კონტაქტის საფუძველზე შეკრებილი ეთნოგრაფიული მასალების საშუალებით, ფართო საზოგადოებას გააცნოს მათი ყოფა-ცხოვრება ფერეიდანში და ჩამოსახლების შემდეგ საქართველოში რეპატრიირებულების შრომითი საქმიანობისა და ადაპტაციის მიმდინარეობის შედეგების გათვალისწინებით.

K 184.675
3

რედაქტორი გ. ჩიტაია

ც $\frac{10602}{M 607(06)-81}$ 247—81 © გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1981

საქართველოს
პარლამენტის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

წინასიტყვაობა

1973 წლიდან, საქართველოში ფერეიდნელი ქართველების ჩამოსახლების შემდეგ, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიამ ფერეიდნელ ქართველთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ, ლინგვისტურ, ფოლკლორულ და სოციოლოგიურ შესწავლას მნიშვნელოვანი ყურადღება დაუთმო.

ამ მამულიშვილურ საქმეს სათავეში ჩაუდგა აკადემიკოსი გ. ჩიტაია, რომლის ინიციატივით და უშუალო მონაწილეობით 1973—1974 წლებში ახალ ჩამოსახლებულ რეპატრიანტებში საგულისხმო მუშაობა აწარმოვა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის საქართველოს ეთნოგრაფიის განყოფილების ეთნოგრაფიულმა ექსპედიციამ უფროს მეცნიერ თანამშრომლის ლ. ფრუიძის ხელმძღვანელობით. ექსპედიციის მუშაობაში მონაწილეობა მიიღეს ეთნოგრაფებმა: ნ. ბრეგაძემ, ნ. მაისურაძემ, ქ. მირიანაშვილმა, ბ. ნანობაშვილმა და თ. ცაგარეიშვილმა.

მასალები ძირითადად შეიკრიბა მევენახეობის, მიწათმოქმედების, მესაქონლეობის, სახვნელი იარაღების, მუსიკალური ფოლკლორისა და საოჯახო ყოფის გარშემო. ექსპედიციის მიერ მოპოვებული მასალების საფუძველზე დაიბეჭდა: ნ. ბრეგაძის — „ხორბლის ძველი ქართული ჯიშები ფერეიდანში“ (ძეგლის მეგობარი, № 34, 1974), ლ. ფრუიძის — „ფერეიდნიდან ჩამოსახლებული ქართველები“ (მაცნე, № 2, 1975), თ. ცაგარეიშვილის „ფერეიდნული ხარშულობა“ (მსე, ტ. XX, 1978).

შემდგომ წლებში ფერეიდნელებში მოპოვებული ახალი ეთნოგრაფიული მასალების საფუძველზე გამოქვეყნდა აგრეთვე გ. გოცირიძის — „დაწინდვა ფერეიდნელ ქართველებში“ (მსე, ტ. XXI, 1980 წ.), „საქორწინო ასაკის თავისებურებებისათვის ფერეიდნელ ქართველებში“ (ახალგაზრდა მეცნიერ-მუშაკთა კრებული,

IX, 1980) და „შირბაჰა — საქორწინო ხარჯი ფერეიდნელ ქართველებში (საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის „მოამბე“. № 2, 1980)

ჩვენი საველე ეთნოგრაფიული მუშაობის ძირითადი მიზანი ფერეიდნელ ქართველებში იყო ადაპტაციის მიმდინარეობის შესწავლა, მათ ყოფა-ცხოვრებასა და შრომით საქმიანობაში ძირეული ცვლილებების გამოვლენა ძველი და ახალი საოჯახო ყოფისა და კულტურის შედარებითი შესწავლის მეთოდით; როგორი იყო მათი სამეურნეო ყოფა-ცხოვრება ფერეიდანში და როგორ იცვლება საქართველოში დასახლების შემდგომ, რაც თავისთავად გულისხმობდა მეურნეობის ადგილობრივი დარგებისადმი ადაპტაციის შედეგების გამოვლენასაც.

ნაშრომის მიზანია ადგილზე მოპოვებულ დოკუმენტებსა და საველე ეთნოგრაფიულ მასალებზე დაყრდნობით შესწავლილ იქნას საქართველოში ჩამოსახლებული ფერეიდნელი ქართველების შრომითი საქმიანობა, ეკონომიკური მდგომარეობა და სულიერი კულტურა. ამ მიმართებით მიზანშეწონილი კვლევა უდავოდ ნიადავს მოუმზადებს სადღეისო პრაქტიკული ამოცანების საქმიან გადაჭრასაც.

ვინაიდან ფერეიდნელი ქართველების შრომითი ურთიერთობის შესწავლა ეკონომიკურ და სოციალურ-კულტურული საკითხების ფართო წრეს მოიცავს, მისი საბოლოო გამოკვლევის შედეგების გამოვლენა ამ ნაშრომის მიზანს არ წარმოადგენს, რადგან ის დიდი, მნიშვნელოვანი ძირეული ცვლილებების შესწავლა, რომელიც ამ შვიდი წლის მანძილზე მიმდინარეობს და ათეული და მეტი ხნის მანძილზე გაგრძელდება, ფერეიდნელი ქართველების საოჯახო ყოფასა და კულტურაში შემდგომ დაკვირვებულ და საგულისხმო მუშაობას მოითხოვს.

დასასრულ, გვინდა ვისარგებლოთ შემთხვევით და გულწრფელი მადლობა გადაუხადოთ საქართველოს კომპარტიის გურჯაანისა და საგარეჯოს რაიკომის ხელმძღვანელობას, ჭანდრის, ვახისუბნისა და ახაშენის სოფლის აქტივს იმ გულისხმიერებისათვის, რომელიც გამოიჩინეს ჩვენს მიმართ სათანადო მუშაობის წარმოების პროცესში.

მადლობას ვუცხადებთ ფერეიდნელ ინფორმატორებს, რომელნიც ინტერესით მოეკიდნენ ჩვენს საქმიანობას, არ დაიშურეს ჩვენთვის დრო, ყურადღება, სიყვარული და მეხსიერების დაძაბვით ცდილობდნენ დავგხმარებოდნენ ეთნოგრაფიული ფაქტებისა და ტერმინების აღდგენა-გაშუქებაში.

ფერეიდნელებთან მუშაობა მიმდინარეობდა გულურფვრობის
ატმოსფეროში. მათთვის ცნობილი იყო გამოკვლევის მეცნიერული
დანიშნულება და მიზანი. ჩვენი ინტერესი და თანაგრძობა მათ
დამი.

საქართველოში დასახლებულ ფერეიდნელთა დახმარებით ჩვენ
შევძელით ადგილობრივ დაცული უძველესი ტრადიციების მრავა-
ლი ელემენტის ფიქსირება, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭე-
ბა, რადგან ფერეიდნელმა ქართველებმა მშობლიურ ენაზე და ეროვნულ
თვითშეგნებასთან ერთად ქართველი ხალხისათვის დამახასია-
თებელი მნიშვნელოვანი ყოფითი მოვლენებიც შემოინახეს იმ სა-
ხით, როგორც წარმოდგენილი გვქონდა მე-17 ს. საქართველოში.

„მინდა მერცხალი ვიყო
სამშობლოსავე მფრინავი;
ისპანელი ქართველი
საქართველოზე მცინარი
და ვანა მარტო მე ვტირი
სამშობლოს დაშორებასა?
მოთქვამს ყოველი ქართველი
მამულთან გაშორებასა!
მოთქვამს უსიტყვოდ, დუღუნით,
ქართულის მინელებასა,
ულაზნობას, უმტკვერობას
უთბილისობას ჩვენსასა.
მაგრამ მაინც ვართ ქართველნი,
საქართველოს დეიძლი შვილნი,
სიცოცხლით და სიხარულით
მზილოდ თქვენთან ერთად ვივლით“.

(გაზეთ „სამშობლოსათვის“ გამოგზავნილი ლექსის ნაწყვეტი ფერეიდნიდან)

ფერეიდანი ყოველთვის იყო საქართველოს ისტორიული ბედ-უკუღმართობის ცოცხალი მატრიანე, ფერეიდნელი ქართველი კი სულეირი სიძლიერისა და სიმტკიცის მაგალითი, რომელიც 360 წლის განმავლობაში მოთმინებით იტანდა ყოველგვარ უსამართლობას და ძალმომრეობას უცხო ტომისას, რათა შეენარჩუნებინა წინაპართაგან ანდერძად დაგდებული — არ დაევიწყა ქართული ენა და დიდი სურვილი კვლავ მშობლიურ მიწა-წყალზე დაბრუნებისა.

ფერეიდნელი ქართველების წინაპრებმა თავის თავზე გადაიტანეს საქართველოში XVII საუკუნეში დატრიალებული აგბედობის დიდი კევრი, როდესაც ცრემლითა და სისხლით მორწყულ კახეთიდან 100000 კახელი ტყვე აყარეს მამაპაპეული თბილი კერიდან და გაუყენეს შორეული სპარსეთის გზას.

ირანის შაჰინ-შაჰმა შაჰ-აბას I-მა განკითხვის დღე დაუყენა საქართველოს. რა იყო მისი მიზანი? ქართველი ერის ამოწყვეტა, კახელთა და ქართლელთა სრული გადასახლება და ქართველთა მამაპაპეული მიწის მუსულმანთა ტომის სამკვიდროდ გადაქცევა. დაინგრა თბილისი, ალაზნისა და ივრისპირეთის სოფლები და დაბეზი, აღიგავა მიწის პირიდან ტაძრები, მონასტრები, გაიჩეხა ვენა-

ხები, ადამიანთა სისხლით გაიპოხა ველ-მინდვრები. ამითა არ
დაკმაყოფილდა ვერაგი შაჰი. 1879 წ. გაზეთ „ივერიაში“ გამოქ-
ვეყნდა 1624 წ. პეტრო დე ლა ვალეს რომის პაპთან მიმართებულ
მოხსენებითი ბარათი: „XVII საუკუნეში სპარსებმა დალბად მოა-
ცილეს ქართველები თავიანთ სახლ-კარს, სამშობლოს და წაიყვა-
ნეს. მათ შორის იყვნენ მამაკაცები და დედაკაცები, თავადნი, აზ-
ნაურნი, გლეხები დიდი და პატარა, ყოველ წლოვანებისა, ყოველ
წოდების და ყოველ მდგომარეობაში მყოფი.

ქართველთა დიდ გადასახლებას მოჰყვა საზარელი წყვეტა-
ეღვტა, რამდენი სიკვდილი გაჰირვებისაგან, რა გლეჯა, რა გახრწ-
ნა, რა ძალდატანება, რამდენი ჩივილი ყმაწვილი თავიანთ მშობლებ-
მა დაახრჩვეს ან წყალში ჩააგდეს სასოწარკვეთილებისაგან, რამ-
დენი სხვა მოჰკლეს სპარსელმა ჯარისკაცებმა, მიტომ რომ ისინი
სასიცოცხლო არ იყვნენ. რამდენი ძალით მოჰგლიჯეს დედის ძუ-
ძუს და დააგდეს შარაზედ მხეცების საქმელად ან მხედრების, ცხე-
ნების და აქლემების სასრესად. მხედრებს არა ერთხელ უვლიათ
ქართველთა მიცვალებულთა ლეშებზედ, რამდენი მიცვალებულის
ვვამი მგელს, ძაღლს, ნადირს უხრია და უგლეჯია. რამდენჯერ მამა—
შვილს, ქმარი — ცოლს, ძმა — დას მოაშორეს ისე, რომ იმათ იმე-
დიც არ შერჩენიათ როდისმე ერთმანეთის ნახვისა“.

მართალია, შაჰმა წადილი შეისრულა, კახეთი დაამხო, წელში
გაწყვიტა, მაგრამ ვერ გატეხა ქართული სული. ტყვეობის მძიმე
უღელმა ვერ მოხარა თავისუფლებისმოყვარე ადამიანები, რომელ-
თაც მამაბაბეულ ერთ მუჰა მშობლიურ მიწასთან, ქართულ პურის
თესლსა და ვაზის რქასთან ერთად თან მიჰქონდათ სამშობლოს,
ქართული ენის ჩაუქრობელი სიყვარული და უკან დაბრუნების
ფარული სურვილი.

შაჰინ-შაჰმა ირანში გადასახლებული ქართველები ხორასანში,
მაზანდარასა და ფერეიდანში დაასახლა, სადაც მოსალოდნელი იყო
სპარსელებისადმი მტრულად განწყობილი ტომების ხშირი თავდას-
ხმები. გარდა ამისა, როგორც სპარსული ტოპონიმიკური მონაცე-
მებიდან ჩანს, ქართველები მრავლად ყოფილან დასახლებულნი
ირანის აზერბაიჯანში, ქურდისტანში, ლურისტანში, ხუზისტანში,
ფარსში, მაგრამ მათ ვერ მოუხერხებიათ ეროვნული უმცირესობის
შენარჩუნება.

ქართული ენისა და ეროვნული თვითშეგნების შენარჩუნება
შეძლეს მხოლოდ ფერეიდნელმა ქართველებმა, რაც შესაძლებე-

ლია იმითაც იყოს გამოწვეული, რომ ყველაზე დიდი რაოდენობით სწორად აქ იქნენ ჩასახლებული.

ფერეიდნელების პირველი მხილველი ლადო აღნიშნული ვიწროვირევებული კითხულობდა — „ან კი სად ყოფილა რომ, რამდენიმე სოფელი უცხო ხალხისაა, როდესაც მათი გაწყვეტა და აღმოფხვრა სდომნებოდეს ესე ჯგუფად ერთ ადგილას დაესახლებინოთ?“ და თვითონვე გამოაქვს დასკვნა, რომ ქართული სოფლების ასე ჯგუფად დასახლების მიზეზი გარკვეულ პოლიტიკურ ჩანაფიქრში უნდა ვეძიოთ. ფერეიდანის ერთადერთი პირდაპირი გზა მიემართებოდა ლურისტანიდან ისპანისაკენ, საიდანაც მუდამ იყო საშიშროება ბაბტირებისა და ლორების თავდასხმისა. საჭირო იყო არის შებმა ამ უღელტეხილისათვის, რომ საიმედოდ დაეკეტათ ისპანისაკენ მიმავალი გზა. ამ გზის დამკვეთად კი აირჩიეს ისეთი გულადი ხალხი, როგორიც იყვნენ ქართველები. შეიძლება ესეც იყო მიზეზი მათი ამ ადგილებში ასე დიდი რაოდენობით დასახლებისა.

ფერეიდანი, ანუ ფერეიდუნ შაჰრი * (ფერეიდანის მხარე, როგორც რეპატრიირებულები უწოდებდნენ) მდებარეობს ირანის ცენტრალურ მთიანეთში, ბახთიარის მთებში. ფერეიდანი ირანის ყველა სხვა დასახლებულ ადგილზე მაღალია. გარშემორტყმულია მაღალი მთებით და ცნობილია ცივი ანკარა მთის წყაროებით.

ფერეიდანის ქართველი მოსახლეობის რაოდენობა ჯერჯერობით დაზუსტებული არ არის.

ლ. აღნიაშვილის გადმოცემით, ფერეიდანში XIX ს. 80-იანი წლებისათვის იყო 14 ქართული სოფელი, სადაც ცხოვრობდა 2460 კომლი. 12—15 ათასი სული, ამბაკო ჭელიძის მიხედვით კი იყო 15 -- 16 სოფელი 10000 მცხოვრებით. ზ. შარაშენიძის მიერ გამოქვეყნებული ახალი მასალებით ქართველი მოსახლეობა ფერეიდანში დაახლოებით 12 — 14 ათასს უნდა შეადგენდეს.

რეპატრიირებულთა მიერ თანამედროვე ფერეიდანის ქართული სოფლებიდან დასახლებულია: ზემო მარტყოფი, ქვემო მარტყოფი, ჩულრუთი (ჩოლიურეთი), აფუსი (რუისპირი), სიბაქი (ვაშლოვანი), ჯაყ-ჯაყი, დომბე ქამარი (თოლერი, თელავი), ბოინი, აღჩე, ქუდბუნაქი (ნინოწმინდა), ტაშვენაში, ბონეგარი.

ლ. აღნიაშვილის მიერ დასახლებული შაანათი, თოლერი, შაიურდი, დეესური, ნინოწმინდა-ქუდბუნაქ კვლავ დასტურდება, მაგრამ მათი გადმოცემით აქ უკვე ქართულად აღარ ლაპარაკობენ.

რეპატრიირებულები ძირითადად ზემო მარტყოფიდან არიან გად-
მოსულები, ორი ოჯახი კი ჩუღურეთიდან.

„ქველების“ გადმოცემით, საქართველოდან ფერეიდანში წას-
მოსახლებული ერთი სოფლის ხალხი კვლავ ერთად ცხოვრობდა და
ამ ადგილისთვისაც თავისი სოფლის სახელი უწოდებიათ. მაგა-
ლითად, მარტყოფელებს — მარტყოფი, ნინოწმინდელებს — ნინო-
წმინდა და სხვ. ამდენად ვასაგებია რეპატრიირებულთა სურვილი—
კვლავ მარტყოფში, ნინოწმინდასა და საგარეჯოში დასახლებისა.

„გურჯიე ნაპიე“ — „ქართველთა უბანი“, ანუ „პატარა საქარ-
თველო“ ფერეიდანის ერთ-ერთი უბანია, სადაც ძირითადად ქარ-
თველები ცხოვრობენ, დანარჩენ სამ უბანში „ნაპიე ჩადეგუნ“,
„ნაპიე ფარსალ“, „ნაპიე თოჰმავლუში“ სპარსელები, ქურთები, ბა-
ხთიარები და სომხები ცხოვრობენ.

ზოგადად უნდა ითქვას, რომ ირანში, სადაც მხოლოდ სახელები-
თა და მამის სახელებით მიმართავენ ხოლმე, გვარები კი დიდად არ
აჩრის მიღებული ხმარებაში, ქართველებმა წმინდად შეინახეს თავი-
ანთი მამაპაპეული გვარები.

რეპატრიირებულთა ნაამბობით ფერეიდანში გავრცელებული
გვარებია: ბათუანი, იოსელიანი, სეფიანი, ლაჩინაანი, გუგუნაანი,
ასლანიანი, ონიკიანი, მიქელაანი, ხუტუცაანი, დავითაანი, გოგიჩაანი.
სახელები კი სპარსული აქვთ: იადოლლა, როყია, შარაფა, ლეილა,
ასადოლა, ყოლია, ალიმერდუნი. ნეიმათოლა, სოლთანა, ჯავარა,
ფარანგისა, მუსტაფა, ყადამხეირა, ეშრათი, ჰოსეინ, სეჟინა, სე-
დიყა, რეზა, მარზია, მოაჰედი და სხვ.

რელიგიის შეცვლამ გარკვეული ცვლილება შეიტანა ფერეიდ-
ნელთა ზნე-ჩვეულებებსა და საყოფაცხოვრებო წესებში (კვების
მენიუ, დგომა-ჯდომის წესები, ჩაცმულობა და სხვ.). ასრულებენ
ყველა მაჰმადიანურ რელიგიურ მისტიერიას და დღესასწაულებს
ყველა მაჰმადიანურ დღესასწაულს.

ფერეიდნელების გამაჰმადიანების ისტორია დადგენილი არ
აჩრის და არც წერილობითი დოკუმენტი არსებობს ამის შესახებ.
ფერეიდნელებში მრავალი გადმოცემა და თქმულება არსებობს,
რომ მათი წინაპარი ქრისტიანული რწმენის მიმდევარი ყოფილა და
მაჰმადიანებისაგან განსხვავებით ღორის ხორცსაც სჭამდნენ. ფერე-
იდნელებში დღესაც ჩვევადაა პურის გამოცხობის დროს გუნდებზე
ჭურის გაკეთება, კვერცხის წითლად შეღებვა, დღეობები — ამალ-
ლება, ვარდის ფენობა და სხვ.

სპარსეთში ტყვედწაყვანილი ქართველი მოსახლეობის გამა-
შადიანება ირანის მმართველებს უპირველესი საზრუნავი გაბნა-
რა. მუღმივი ჩაგვრა-წამებისაგან თავის გადასარჩენად ^{წაწილი} ~~წაწილი~~
სჯულის გამოცვლას ირჩევდა. მაგრამ უმრავლესობა ^{უტრჯულყოფიერ} ~~უტრჯულყოფიერ~~
საგან ვაება-დამცირებას ამჯობინებდა მამაპაპურ ტრადიციებზე ზე-
ლის აღებას.

ზ. ჭიჭინაძეს მოჰყავს ფრიად საინტერესო დოკუმენტი, გად-
მოცემული სპარსეთიდან დაბრუნებული კათოლიკე პატრის რა-
ფიელ ნებიერიძისა.

სპარსეთში ცხოვრების დროს პატრისთვის ერთ თათარს მიუ-
ტანია ორი ძველი პერგამენტი, რომელსაც „ავგაროზად“ მიიჩნე-
დნენ და უთხოვია მისი წაკითხვა. „ავგაროზი“ ქართული მხედრუ-
ლით ნაწერი წერილი აღმოჩნდა, საიდანაც ჩანდა, რომ როცა ერთ
ქართულ ოჯახისათვის დაუპირებიათ სჯულის გამოცვლა, უარის
მიღების შემდეგ ოჯახის უფროსი — მამა დაუპატიმრებიათ და ძა-
ლად დაუპირებიათ გათათრება. შვილებს განუზრახავთ მამის გამ-
ხნევა შიმშილით. გაუკეთებიათ ეს „ავგაროზი“, მიუტანი-
ათ ციხეში და მცველისთვის უთხოვიათ მისი მოხუცისთვის გადა-
ცემა — „გულზე უნდა ატაროს“. თეორე „ავგაროზი“ მოხუცს გა-
მოუგზავნია შვილებისათვის. მოვიყვანთ ტექსტებს.

პირველ ავგაროზში შვილები სწერდნენ მამას: „მამავ, შევი-
ტყვეთ, რომ შენ თურმე მანდ ციხეში დიდადა გტანჯავენ, ძალიან
ვსწუხვართ ამასა და სასტიკად ვიტანჯებით, რომ ჩვენის სჯულის
გულისათვის მოხუცებულს მამას მანდ გვიტანჯავენ. მაგრამ იმედი
გვაქვს, ღვთით, რომ შენ ყველა ამ ტანჯვას მხნედ აიტან და ცი-
ხიდანაც პოესწრები განთავისუფლებას. იმედია ჩვენს მტერს ღმერ-
თი სამაგიეროს გარდაახდევინებს, შენ იყავ ოღონდ მაგრა და
მტერს ნუ შეუშინდები, ნუ გატყდები“.

მეორე „ავგაროზში“ მამა პასუხობდა შვილებს:

„შვილებო, შევიტყვე, რომ თქვენ თურმე თქვენის მოხუცე-
ბულ მამის პატიმრობისა და ტანჯვის გამო სასტიკად იტანჯებით:
რა გაეწყობა, მე მაგრა ვარ, არა მიშავს რა, თქვენ იყავით ოღონდ
კარგად და ჩემთვის ნუ სწუხართ. იმედი მაქვს, ღმერთი ჩვენს
მტერს არ შეარჩენს, მალე მოჰკითხავს სამაგიეროს, მეც მეშველე-
ბა გაიოსვლა, თქვენ ჩემზედ ნუ სწუხართ, ნუ დარდობთ თქვენს
მოხუც მამას ვერც გაათათრებენ და ვერც ვასტეხენ, ოღონდ
თქვენც ასე მაგრა იღებთ სჯულზედ და მტერმა არ დაგძლიოთ“.

ფერეიდნელებმა თუ დღემდე შეძლეს თავის შემონახვა ამის

ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორია ის, რომ მათ არ დაუკარგავთ თავისი ნაციონალური სიამაყე. „ესმის რომ გურჯია, ესმის სრული შეგნებით და თავიც მოსწონს ამით. პირველი ქართველი ქვეყნუფლებსი თავი ჰგონია და მერე კი სხვები“ (ლ. აღნიაშვილი) ტ. 11 გ. 111-112

ამან განაპირობა მისი ღრმა სიყვარული მშობლიური ენისადმი და მისი შეურყვნელად შემონახვა, მიუხედავად რამდენადმე კუთხური გადახვევისა, რომელსაც ლ. აღნიაშვილი ადარებს „ლაპარაკს ხევსურისას ან ქიზიყელი გლეხისას“.

ფერეიდნელი ქართველები ბოლო დრომდის არ ქორწინდებოდნენ სპარსელ ქალებზე, არც ქალებს აძლევდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ ფერეიდნელი ქალი იმ მხარეში ცნობილი იყო სილამაზით და სპარსელებსაც თვალი ეჭირათ მათზე. ქართველები თავიანთ სოფლებში სპარსელების დასახლებასაც ერიდებოდნენ. მოგვეყავს ამონაწერი საველე დლიურიდან: პაპას კალო ჰქონდა და ერთ, სპარსელ ვაჟარს შესყიდვა უნდოდა: ხომ არ სარგებლობ და მოგვეციო. მერე სეფიანთაგან შუამავალიც მიიყვანა. პაპამ ნამაზი დაამთავრა და შუამავალს უთხრა: „შე მამაძაღლო, ვინდა მამულები სპარსელს მივყიდო? ქართველს მივყიდი, მაგას კი არა“ და სუ ლანძღვა-გინებით გამოყარა (რ. მიქელაძე, 1978 წ.).

ფერეიდნელებმა შეძლეს შემონახათ სტუმართმოყვარეობის, მეგობრობისა და გამტანობის შესანიშნავი თვისებები და მოხდენილი ქართული ვარგებობა. „იგი პირიდან წარმოვარდნილი ქართველია“ — აღფრთოვანებით წერს ლ. აღნიაშვილი.

ფერეიდნელების ყოფა-ცხოვრების შესახებ ეთნოგრაფიული მასალა მცირე რაოდენობით გვაქვს.

ფასდაუღებელი მნიშვნელობა ენიჭება ლადო აღნიაშვილისა და ამბაკო ჭელიძის ნაწარმოებებს, რომელშიც გადმოცემულია XIX ს. ბოლო და XX ს. 20-იანი წლების ფერეიდნელი ქართველების ყოფა-ცხოვრების აღწერილობა. საინტერესო ეთნოგრაფიულ და ფოლკლორულ მასალებს ვეცნობით ზ. შარაშენიძის ნაშრომებით. საყურადღებო ცნობებს გვაწვდის არმაზის არქეოლოგიური კაპიტეტის გამგის ა. ჯაშის 1969 — 1972 წლების ჩანაწერები ისპაჰანში, რომელიც გ. ჩიტაიას მითითებითა და პროგრამით ექნა შედგენილი.

ქართველ ეთნოგრაფთა მიერ საგულისხმო საველე მუშაობის შედეგებისა და გამოქვეყნებული ლიტერატურული წყაროების ანალიზის საფუძველზე ჩანს, რომ საქართველოში ჩამოსახლებულ

რეპატრიანტებში მიწათმოქმედება და მესაქონლეობა შერწყმულად, სიმბიოზურად ვითარდებოდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართველები მომთაბარე ტომების გვერდით აღმოჩნდნენ, მამაპაპურ ტრადიციებზე ხელი არ აუღლიათ. წელიწადის შვიდ თვეს ისინი სამიწათმოქმედო სამუშაოებს ასრულებდნენ, მისდევდნენ მეცხოველეობასაც. ზამთარში კი, ვინაიდან ეს ადგილები თოვლით იფარებოდა, სამუშაოდ სხვადასხვა ადგილებში გადიოდნენ. მართალია, ფერეიდნელი გლეხი კარგი მეურნე და მესაქონლე იყო, მაგრამ ძნელად ეხერხებოდა ვაჭრობა და ხელოსნობა, სოფლებში წვრილ ხელოსნობას მისდევდნენ უმეტესად სპარსელები, ვაჭრობას — სომხები და ებრაელები.

ქართული ყოფისათვის დამახასიათებელი სამიწათმოქმედო კულტურას შენარჩუნებას ფერეიდნელებში ადასტურებს მემინდგრეობის ამსახველი საველე მასალა, კულტურები, სამუშაოთა ვადები, ხალხური აგროტექნიკა, სასოფლო-სამეურნეო იარაღები, მათი აღწერილობა და ტექნოლოგია.

ფერეიდანში ძირითადად ითესებოდა ქერი, ხორბალი. პურეული კულტურების გარდა მოჰყავდათ ოსპი, ლუბია (ლობიო), ნუხუდო. (მუხუდო), კარტოფილი, სტაფილო, კარხალი, შაჰის წიწმამი, პიტნა, რეჰანი, ქინძი, გოლაფტაფი (მზესუმზირა). ფერეიდანში ხახვი და ნიორი არ ითესებოდა. ტყის „მუსირა“ იხმარებოდა ნივრის მაგივრად.

ფერეიდნელ ქართველებს დღემდის შემოუნახავთ ხორბლის ძველქართული ჯიშები — საგაზაფხულო კულტურა დიკა (ახლაც ასე ეწოდება) და საშემოდგომო ხორბალი დოლის პური, რომლის სახელწოდება არ დასტურდება, მაგრამ ყოფაში დღემდის შემოინახა ამ ხორბლის ხალხური სახელწოდება „ყანა“. ეს ფაქტი ქართულ ეთნოგრაფიულ ლიტერატურაში ახლად მოპოვებული მონაცემების დადასტურებაა, რომლის მიხედვით სიტყვა „ყანა“ თავდაპირველად იხმარებოდა მხოლოდ საშემოდგომო ხორბლის და ისიც გარკვეული ჯიშის — დოლის პურის აღსანიშნავად (ნ. ბრეგაძე).

სპეციალურ ლიტერატურაში ცნობილია, რომ ფერეიდნელი გლეხები სახნავ-სათეს იარაღებს თვითონვე ამზადებენ ხისაგან. დღევანდლამდეა შემონახული მისი ქართული სახელწოდებები: „გუთანა“, რომელშიც ჩვეულებრივ ერთი ან ორი უღელი ხარი ებმება, „ჩარგავი“ ოთხუღლიანი. გუთნის მთავარ ნაწილს „გუთნისდუდას“ ეძახიან, რომელიც დამაგრებულია „ლიღვზე“ „ხმლით“, „ლიღვს“ წინ „თაფზე“ აქვს, უკან — „ხელკავი“ და სხვ.

შემონახულია სამეურნეო იარაღების ქართული სახეობები: „ფიწალი“, „ნიჩაფი“, „ცხაკხრილი“, „კვერი“, „ლაშგალი“.

ფერეიდანში მიწათმოქმედების გვერდით სიმბიუტიზმის მარტივი მოდგენილია მესაქონლეობაც. ნაყოფიერი საძოვრებზე მხოლოდ ერთი გილი. თავისუფალი მიწის ვრცელი სავარგულები ხელს უწყობს მესაქონლეობის განვითარებას. ისტორიულად ცნობილია, რომ აქ განვითარებული ყოფილა როგორც მსხვილფეხა, ისე წვრილფეხა მესაქონლეობა, უფრო კი წვრილფეხა მესაქონლეობა, რაც გეოგრაფიულა პირობებით ყოფილა გაპირობებული.

რეპატრიირებულთა გადმოცემით, ცალკეულ შეძლებულ ოჯახებს ას სულამდე ცხვარი, ხუთი ძროხა და ერთი წყვილი ხარი ჰყავდათ.

საქონელს პირუტყვს ეძახიან. ძირითადად გავრცელებულია ძროხა, ხარი, თხა, ცხვარი, ცხენი, იშვიათად ჯორი, ბევრია სახედარი. საქონელი კი მხოლოდ ქონების მნიშვნელობით იხმარება. „საქონს ვიტყვით, ვის რა ქონება ქონდა სახლი, კარი, პირიტყვი“. სულხან-საბა ორბელიანთან საქონელი ნიშნავს „უსულო ხვასტაგს“, „ხოლო ხვასტაგი ეწოდების ყოველსა საქონელსა და საყოლელსა“, ე. ი. როგორც უსულო ქონებას, ისე სულიერს, საყოლელს. ნ. ჩუბინაშვილის ლექსიკონშიც საქონელი ნიშნავს „მონაგარ ნიფთს, ანუ თეთრს, საფასე, სავაჭრო ნიფთნი განსაფარდველნი, შინაური ხვასტავი“. თანამედროვე ქართულშიც საქონელი ასევე ორი შესატყვისით იხმარება, როგორც სულდგმულის ასევე უსულო ქონების.

ძროხას, ხარს, კამეჩს „სხვილფეხას“ ეძახიან. ცხვარს, ბატკანს — „ქურდაფეხას“.

მესაქონლეობასთან დაკავშირებული ასაკობრივი ტერმინოლოგია ძირითადად ისეთივეა, როგორც საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში. ახალშობილ ხბოს „ჩილხოს“ ეძახიან, ერთი წლისას — „შარანდელ ხბოს“, ორი წლისას „დეკილს“ თუ მდენდრობითია, მოზვერს — „ჯონგას“, სამი წლიდან „ფურს“ ან „ხარს“. ცხვარს — „ცხორს“ ეძახიან.

ქართველ ფერეიდნელებს გარკვეული გამოცდილება ჰქონია კარგი სარძევე ჯიშის საქონლის გამოცნობის საქმეში. ჯიშთან საქონელს ატყობდნენ გარეგნობაზე, რქების, კისრის (ჯოხი), კუდის, ფეხების მოყვანილობაზე. რძის ცხიმოვანობის გასასინჯად ჩამოწველილ ძროხის რძეს ხელზე გასინჯავდნენ ან კისერს შეუთვალევ-

რებდნენ. თუ „წიკი“ — გამხდარი ჰქონდა, რთე მეტი ექნებოდა, თუ „ჩალია“ (მსუქანი), მაშინ ნაკლები და სხე.

წველის დროს ფერეიდნელმა ქალმა ძროხის „დედოფანა“ ბა“, მიმღერება იცოდა, რაც მათი გადმოცემით პირუტყვზე სხე მოვრო შთაბეჭდილებას ახდენდა და წველის დამთავრებამდე თვინიერად იდგა. „გულო, გულო, გულოჯან, დედო, დედო, დედოჯან“.

აღსანიშნავია, რომ ძროხისთვის „დედის“ წოდების ანალოგიური ჩვეულება დამოწმებულია საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში: აჭარაში — ვ. შამილაძის მიერ, მესხეთში — მ. შაკალათიას მიერ, ქვემო ქართლშიც.

ფერეიდანში გაზაფხულ-ზაფხულის პერიოდში საქონელი იმყოფებოდა სოფლის ახლოს „მინდვრებში“. სოფელ ჩუღრუთის „მინდვრებია“ გერდანიშა (ცხორის ალაგი), მაჰმუდა, ალალა (სახელია), დარაბიოჩი (თიბავდნენ, უწყლო ტყე), ყარადაში (შავი ქვა), ყურუჩაი, ქარქუა (შიგ დიდი ქვებია, ასე იმიტომ ეძახიან, რომ აქ სულ ქარი ქრის), სართიფი (სათიბი?), არზაბი (წყალი ჩამოდის), ქაპრიზი (დიდი წყალი რომ ჩამოდის ქაპრიზს ეძახიან, პატარას — წყაროს).

სოფ. მარტყოფის „მინდვრებია“: სილინო, სარბალიას ყალა, დიზები, ხარაბა, ასკილი, ბალადასტი, ცივ წყარო, ჩაჩას ქელი, ალი-მაქანი, დადრიგანი, ვარიბიდი, ჩალანი, ნაქცი, ყიშლალი, ბაჰრა-ქარი.

ფერეიდნელ მოსახლეობას მესაქონლეობასთან განუწყვეტელმა კავშირმა ძალაუნებურად გამოუმუშავა ღრმა ცოდნა მცენარეთა სარგებლიანობა-ყუათიანობის გამოცნობის საქმეში. ხალხური დაკვირვებით პირუტყვს სიმსუქნეს მატებს სამყურა, ხურდა ბალახა, შავი იონჯა, კონჩხელა, ქამავოგ, საჰმელა — სანამ ეკლებს გამოიბამს, ქამა, შავდარი, ყარაქულა, გავდანა, ეკლისწარა. ცხიშიანობისთვის — მწარე ბალახა, ტყელფოჩა, ცხრის ფამფარა, თეთრი გოლა. მანე სარეველა მცენარეებიდან: მზიანა, ომართიქა, ბალიკა, მელისკუდა, მათუთა.

„მინდორში“, ანუ „ეილაღებზე“ გაცვლის წინ ფერეიდნელი ქართველების რამდენიმე ოჯახი სოფელშივე შეამხანაგდებოდნენ, წაიყვანდნენ ცხვრის სამწყესად მეჩობნეს, ფურისათვის — მენახირეს, ხბო-ბატკნისთვის კი მებატკნეს, მეციკნეს.

„ეილაღებზე“ ხარმულდებოდნენ, აკეთებდნენ მაწონს, ერბოს, ყველს.

მინდორში იდგა „ბინები“, „ქუა-ტალახისგან იყო ნაგები, ხითაც კერი ჰქონდა დასხებილი“. ფურისათვის ცალკე იყო გადა-
ლობილი, რომელსაც „თავლა“ ერქვა, ცხვრისას „აღუდნი“
ზამთრის თვეებში საქონელი შეჰყავდათ საზღვრებში
მებში, „თავლებში“. „ჩვენმა ძველებმა მიწაში ქანდა იცოდნენ“ —
იგონებენ რეპატრიირებულები. ერთ მეტრამდე მიწას ამოთხრიდ-
ნენ, კედლებს ქვით ამოიყვანდნენ და სახურავად ქვისავე თაღს
შეკრავდნენ. „ძირათ სართული თავლებია, ზეზეურ სართულ შინა
(საცხოვრებელი). ქოთ პირიტყვი ცხოვრობს, ზეით ჩონა“. თავ-
ლის შიგნითა ნაწილი წარმოდგენილია ბაგით, ქვის იატაკით, და-
ყოფილია „ჩაფებად“ — საბატენედ, საცხვრედ და საძროხედ. ზამ-
თარში თივა „თავლაში“ შექმონდათ „ფარჩიხებით“, წყალიც.

სახლის უკან „საბძელია“, „ქვანაყარი და ტალახისაგან აგე-
ბული, ზემოდან ჯოხით გადახურული ბანურად“. ადრე, საბძელში
ინახავდნენ მოთიბულ ბალახს. დაბალი საბძლები სცოდნიათ, ახ-
ლა ზოგი მაღალსაც აკეთებდნენ და დაბლა თავლებად იყენებდნენ. სა-
ბძელს თავლაში დატანებული ჰქონდა „საკომი“, საიდანაც ბალახს
უყრიდნენ საქონელს. თუ საბძელი დიდი იყო, ორი-სამი „საკომიც“
შეიძლება ჰქონოდა.

საზამთროდ იმარაგებენ ბზეს, იონჯას, ზოლას, ომართიქას.

საქონლის მოვლა-პატრონობის ციკლში ყურადღებას იმსა-
ხურებს პირუტყვის გაბარება, რომელიც შრომის ორგანიზაციის
გარკვეულ ნორმებს ემორჩილება. „თარაზი“, „დენდუნი“ და „სა-
ნახევრო“. „თარაზი“ და „დენდუნი“ ცხვარზე იცოდნენ, „სანახე-
რო“ — საქონელზე. საქონლის პატრონსა და ამბარებელს შორის
ვალდებულება-ანაზღაურების მტკიცე ნორმები დგინდება. „თა-
რაზის“ დროს პატრონს ეძლევა ერთ ცხვარზე 2 კგ ერბო, ბატკანი
და მატყლი კი იყოფა. „დენდუნის“ დროს ხელშეკრულება 3 — 4
წლით იდება. შემოსავალი — მატყლი, ბატკანი, ყველი, ყურუთი
რჩება მომვლელს, პატრონს უბრუნდება უკლებლივ ცხვარი და
2 კგ ერბო ერთ ცხვარზე. „სანახევროს“ დროს შემოსავალი თა-
ნაბრად იყოფოდა. პირუტყვის გაბარების დროს მთავარი ყურად-
ღება ექცეოდა პირუტყვის წველადობასა და ჯანმრთელობას. გა-
ბარებულის დალუპვის შემთხვევაში მომვლელი ვალდებული იყო
პატრონისათვის წინასწარ შეთანხმებული საზღაური გადაეხადა.

ფერეიდნელები იყენებენ ძროხისა და ცხვრის რძეს. რძის
პროდუქტებიდან ამზადებენ ყველს, კარაქს, დოს, ყურუთს, მა-
წონს, ერბოს.

რაც უწოდებენ „ზეს“. საქართველოშიც ინგილოურად რძის „ზეს“ ეძახიან, ხევსურეთში „ზისცვარს“.

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ფერეიდნელები რძის პროდუქტებს უწოდებენ სითეთრეს — თეთრეულს. როგორც ლიტერატურაშია ცნობილი, რძის პროდუქტების „თეთრეულის“ ტერმინით ხმარების შემთხვევები საქართველოშიც იყო ცნობილი. მაგალითად, „თეთრეულს სიძვირე არ ახალისებს პატრონებს“ ან „ძლიერ ნაკლებადაა ჩვენს მხარეს თეთრეულისა“ და სხვ. (იხ. „გუთნის დედა“, 1879 წ., № 5). იმავე ტერმინის რძის პროდუქტებზე ხმარების შემთხვევები დასტურდება ყოფაშიც, კერძოდ, ქვემო ქართლში, კახეთში, იმერეთში.

როგორც რეპატრიირებულები გადმოგვცემენ და ლიტერატურულ წყაროებშიც დასტურდება, ფერეიდანში სადღევბელი და კარაქის დღეების ხალხური წესი დღემდე შემოუნახაეთ. კარაქის მისაღებად ხმარობდნ „სადღობელას“ — „ტალახის“ იყო (ე. ი. თიხის) ან „ნეპრას“ — (ჯოხისა, ე. ი. ხის). ნეპრას ამზადებენ ქართველები სოფ. ბოინში.

ნეპრა დამზადებულია მთლიანი ხისაგან, ზემოდან თავი ამოჭრილი აქვს, რომელსაც „ნეპრას კარს“ ეძახიან, ქვემოდან, „დოს“ გამოსაშვებად, პატარა ნახვრეტი უკეთდება, რომელსაც „ჩუჩუნადელა“. ან „ჩუჩუტელას“ უწოდებენ (საქართველოში შუშუტა).

ფერეიდნელები კარაქს ამზადებენ უმეტესად მაწვნისაგან. „ნეპრაში“ ქოთანნი მაწონი ჩაეტეოდა“ (ერთ ქოთანში 10 — 15 ვედრო).

ნეპრას „საბელით“ ჩამოკიდებენ სახლის აივანზე ჭერში, აქეთიქიდან დაუდგება ოთხი ან ორი კაცი და დაიწყებს „ნეპრას ცემას“ და შაირობას.

„შენ რომ იქვე რუისპირზე
ხელი გედოსო გულისპირზე
ჩიტებო, ჩიტებო,
მე შენ შეგეჰიდებო.
გადიან-გამოდინ ყორნებო
მე შენ შეგეყორნებო.
გადიან-გამოდინ კაკებო,
მე შენ შეგეკობებო.
გენაცვალე შევ თვალებში
ფარჩიხი (კალათი) აიღე
წავიდეთ ბალჩაშიო“ და სხვ.

მღეროდნენ და თან ჩაის მიირთმევდნენ. კარაქი რომ „უკვე

მოვიდოდა“, ან როგორც თვითონ ამბობენ „ერბო გამოწყალდებო-
და“, „კარაჭი მიავდოო“ — იტყვიან, ან „ნეპრა ქნდოო“ [ქნდოო] [ქნდოო]
დელას მოხსნიდნენ, დოს გამოუშვებდნენ და კარტქს [ქნდოო] [ქნდოო]
რიდან ხელით ამოიღებდნენ.

დღეების პროცესში ავი თვალისაგან დაცვის მიზნით ცერე-
მონიებიც სრულდებოდა. ავი თვალისაგან დაცვის ფუნქცია მიე-
წერებოდა „პრასა ბალახს“, რომელიც მინდორში მოდიოდა და
საქმელადაც ხმარობდნენ. პრასას ან მოლასაგან დაწერილ ქალაღდს
შეაბამდნენ ნეპრაზე და დღეების მერე მოხსნიდნენ.

შებოლებაც იცოდნენ. აიღებდნენ მარილს, ასტანას მიწას (სა-
დაც პატრონს ფეხი ჰქონდა დადგმული) და უხალიც (მიწისმაგ-
ვარია, ცეცხლზე ტკაცუნებს), ცეცხლს მოუკიდებენ და შეაბოლე-
ბენ (ამის შებოლება ყმაწვილზეც და ძროხაზეც სცოდნიათ).

კარაქის შედღეების შემდეგ დარჩენილ დოს მოადულებენ, გა-
წურავენ. მიიღებენ „ბასტაკანს“. ბასტაკანს პატარ-პატარა კვრე-
ბად მოამრგვალებენ, გაშლიან გობზე და გაახმობენ. ამას „ყუ-
რუოს“ (გამხმარი ხაჭო) ეძახიან.

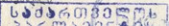
დოს მოდულების შემდეგ დარჩება „სელი“, რომელსაც მოა-
დულებენ და მიიღებენ „ყარაყურუთს“. ყარაყურუთს საქმელად
არ ხმარობენ, მას სხვადასხვა ფერის მისაღებად იყენებენ. მაგა-
ლითაღ, აიღებენ რაიმე ბალახს — ენდროს (წითელფერს აძლევს)
ან ნილს — (მელნისფერს) ყარაყურუთთან ერთად მოხარშავენ,
შემდეგ ღაღს ჩასდებენ და წამოადულებენ. ყარაყურუთი ფერს ამაგ-
რებს.

ფერეიდანში უფრო ცხვრის ყველი მზადდება „ცალკე ცხვრის
ყველი უფრო კარგი გამოდის, რადგან ზე უფრო სქელია“. ისე
ცხვრისა და ფურის რძის არევაც სცოდნიათ.

დილით მოწველილ რძეს შეაყენებენ მაწვნად — „ყათულად“.
სალამოს რძეს დადგამენ, დილით უმ ნაღებს მოხდიან და საპატივ-
ცემულოდ გაგზავნიან. რძეს კი შეათობენ და საყველებელს —
„მაიას“ გაუკეთებენ. ერთი საათის მერე მიღებულ „დელამას“ ხის
ლოჯით დაჭრიან, ამოიღებენ, პარკივით შეკერილ ნაჭერში ჩაას-
ხამენ, ზემოდან სინს დაადებენ, ქვას, აგურებს დააწყობენ რომ
კარგად დაიწუროს, შემდეგ დაჭრიან, მარილს მოაყრიან და „დიდ
ქობში“ ჩააწყობენ. ერთი კვირა ცალკე უდგათ, წყალი რომ კარ-
გად გაუვიდეს. შემდეგ მარილწყალში ჩაღებენ, ზემოდან „ნანა ბა-
ლახს“ — პიტნას დააფენენ და შეინახავენ.

რძის პროდუქტები ინახება „ხულში“. ტერმინი „ხულა“.

579 181
404

გეხედება საბასთან „სახლი სავაჭროს სადები“. იგი როგორც საზამთრო მარაგის შესანახი სათავსო დასტურდება საქართველოს დასახვა კუთხეშიც (ჯ. რუხაძე). ფერეიდნული ხელსაწყოების სახლზე მოდგმული ცალკე ოთახია. ხულაში დგას კილობანი, სადაც ერბოს, ყველს ქოთნებით სდებენ. საფახზულო საძოვრებზე. ბინებში, სადაც რძის პროდუქტებს ამზადებენ და ინახავენ იმასაც „ხულა“ ეძახიან.

ტერმინის გარდა ფერეიდნელ ქართველებში „ხულა“ როგორც რძის პროდუქტების შესანახი სათავსოს დადასტურების ფაქტი საინტერესოა იმდენად, რომ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, სადაც მესაქონლეობა მეტად იყო განვითარებული და იგი მოსახლეობის ერთ-ერთ საარსებო წყაროს წარმოადგენდა, ცნობილია საცხოვრებელ და სამეურნეო ნაგებობათა კომპლექსში რძის პროდუქტების დამუშავებისათვის განკუთვნილ სათავსოების ცალკე წარმოდგენა. ხევსურულ კალიიან სახლში, რძის პროდუქტების დამზადება-შენახვისათვის განკუთვნილია სათავსო „სენეს“ სახელწოდებით, აქარულ სახლში იგივე დანიშნულების სათავსო „სარძიის“ სახელწოდებითაა ცნობილი. გ. ჩიტაიას ვარაუდით ხევსურულ-აქარული „სენე-სარძიის“ მსგავსი ნაგებობის არსებობა დამოწმებულია XVII ს. სამეგრელოს ეთნოგრაფიულ ყოფაშიც, ქრ. კასტელის ალბომში მოცემული სახლის სურათის მიხედვით, სადაც საცხოვრებელი სახლის ერთ კუთხეში იკითხება წარწერა „Cassina“, რაც „სარძიის“ აღნიშნავს.

ქვემო ქართლის ეთნოგრაფიულ ყოფაშიც დასტურდება რძის პროდუქტების დასამუშავებელ-შესანახი სათავსო, როგორც თეთრიწყაროს რაიონის მთიელ-გულდამყარელ მოსახლეობაში „სარძელას“, ხოლო ბოლნის-დმანისის რაიონის ქართულ მოსახლეობაში „სათილავის“ სახელწოდებითაა ცნობილი.

განსაკუთრებით საინტერესოდ გამოიყურება ფერეიდანში გავრცელებული რძის მეურნეობასთან დაკავშირებული შრომის დროებითი გაერთიანების ფორმა, რომელიც მათში „ხარმულობის“ სახელით დასტურდება. ეს იგივე „ხანულობაა“, რომელიც საქართველოში, კერძოდ, მესხეთ-ჯავახეთში, ზემო და ქვემო ქართლში და გარე კახეთშია გავრცელებული.

„ხანულობა“ რომ საქართველოში ძველთაგან გავრცელებული წესია, ამაზე მიუთითებს ის ფაქტიც, რომ ეს ტერმინი დაცულია სულხან-საბა ორბელიანთან: „ხანული — რძის მოზიარენი დიაცნი“. ნ. ჩუბინიშვილთან ხანული — რძის მოზიარე მსოფლიონი დედა-

კაცი, მწვეველთა ფურთა პატრონი ორნი, სამნი. ხალხურ ფორ-
კლორშიც ხშირად გვხვდება ტერმინი „ხანული“. მოვეყენებო-
ერთ მათგანს. „ფური მგელმა შეგვიტანა, ხბო იძახდა, ხანუ-
ლულები იძახიან მოგვიტანე რძეო“.

XIX ს. ქართველ მკვლევრებს უყურადღებოდ არ დაუტოვე-
ბიათ ამ წესის გავრცელება საქართველოში. განსაკუთრებით, 90-
იან წლებში, როცა წველა-დღეების მრეწველობამ ფართოდ მოიკი-
და ფეხი ამიერკავკასიაში, მაშინ დასმულა კიდევ საკითხი „ხანუ-
ლობის“ ეკონომიკურ რეჟიმში ჩაყენების შესახებ.

„ხანულობა“ — სასურველი და მომგებიანი ღონისძიება იყო
მოსახლეობისათვის. იგი გამოწვეული უნდა ყოფილიყო იმ ეკო-
ნომიკური დაინტერესებით, რომელსაც ხანულის წვერი იღებდა ამ
შემხანაგების პერიოდში (მაგალითად, თუ ხანულდებოდა ხუთი
მეზობელი თითო ძროხით, ერთი ძროხის პატრონი „დახანულების“
პერიოდში 5 ძროხის ნაწველს იღებდა ერთ წველაზე). აქვე უნდა
აღინიშნოს, რომ ხანულობა უფრო მეტ გავრცელებას პოულობდა
იმ ადგილებში, სადაც საქონლის სიმცირე იყო და ოჯახის საჭი-
როებისათვის კი აუცილებელი იყო რძის პროდუქტების მარაგის
შექმნა ნაკლებფუჭადი და ტრანსპორტაბელურობის ამტანი ნედ-
ლეულისაგან. რომელიც გამოიყენებოდა არა მარტო საოჯახო მე-
ურნეობაში, არამედ პროდუქტადაც, გასაყიდად ბაზარზე; მცირე-
რიცხოვანი მეწველი პირუტყვის პატრონი სამი-ოთხი მეზობელი
რძეს ერთად შეაგროვებდა და მორიგეობით ცალ-ცალკე გადაამუ-
შავებდა. ხანულობის პერიოდში ისინი საკმარისად იმარაგებდნენ
ყველსა და ერბოს.

ფერეიდნული „ხარმულობაც“ ამავე წესით სრულდებოდა. ხარ-
მულდებოდნენ როგორც სოფლად, ისე საზაფხულო საძოვრებზეც.
ზაფხულის წველა როცა დაიწყებოდა, დახარმულდებოდა სამი ან
ოთხი კეთილად განწყობილი ოჯახი. საზაფხულო საძოვარზე ერთად
წავიდოდნენ და ბინებსაც ერთმანეთის გვერდი-გვერდ დადგამდნენ.
კენჭს ყრიდნენ; ვისაც პირველად მოუწევდა, იმასთან დაიწყებდ-
ნენ რძის მიტანას. ხარმულებს შორის მტკიცედ იყო დაცული პი-
რიანობა რძის გაგზავნის დროს. ხარმულის მოტყუება დიდ ცოდ-
ვად ითვლებოდა.

ერთ კვირას რიგით პირველს გადაუტანდნენ რძეს, მეორე
კვირას რიგით მეორეს და ა. შ. რძე გადაჰქონდათ ამ დროისათვის
სპეციალურად არჩეული ჭურჭლით „ზალტებით“. „ზალტეს“ არწ-
ყავდნენ ქოთნებით. რამდენი ქოთანიც ჩავიდოდა „ზალტეში“, იმ-

დენ ხაზს ჩამოხაზავდნენ კედელზე ან ძაფს განასკვავდნენ, რომ ამის მიხედვით მიეღოთ უკან მიბრუნებული რძე. რძეს რომ წაიღებდა „ხარმული“, იტყოდნენ, „რძე გუგუვდა“ — რთე მიბრუნდაო. იმაში წამოიღებდნენ ნეპრას. — ხის სადღვებელს და სხვა ხარმულების დახმარებით შედღვებავდნენ მოგროვილ მაწონს.

დახარმულებისას სანდო, კარგი სახელის დედაკაცს შეარჩევდნენ, ჭორიკანას, სახელგატეხილს (ზოგი რძეში წყლის გარევით იყო ცნობილი) ერიდებოდნენ.

ხარმულებს ერთმანეთში კარგი დამოკიდებულება ჰქონდათ: ეხმარებოდნენ მუშაობაში, პატივსაცემად მაწონს, ნაღებს მიართმევდნენ ერთმანეთს, ნათესავდებოდნენ და სხვ.

„ზე რომ გათავდება, ხარმულობაც დამთავრდება. ერთ ხულ მაინც გაკავსებდიო“, — იგონებენ რეპატრიირებულები.

„ხანულობა-ხარმულობა“ ხალხის მსოფლმხედველობით „ღმერთისაგან იყო დაწესებული. აქ იყო სათავე სიკეთისა და სიბოროტისა“. იგი იყო ურთიერთსიყვარულის, დანათესავების პირველი წყარო ხალხში. ამიტომ ქართველი ხალხი ყოველთვის დიდი პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა ამ წესს, თვლიდა რა მას კეთილგანწყობილი ოჯახების დაახლოების გზად.

საინტერესოდ გამოიყურება ის მოვლენაც, რომ საქართველოში გავრცელებული ხალხური ანდაზა „ხანულობის“ მნიშვნელობის შესახებ ფერეიდნელებშიც დასტურდება: ქართლში: „ძროხა აღარ მყავს, მორჩა ხანულობაო“. მესხეთ-ჯავახეთში: „ძროხა მოკვდა, ხანულობა გადავარდაო“. ფერეიდანში: „მოკვდა ფური, გარდაჰწყდა ხარმულობაო“.

ფერეიდნელებში „ხარმულობის“ წესის და ტერმინის დადასტურების ფაქტი ერთხელ კიდევ მიუთითებს ამ შეამხანაგების სიძველეზე საქართველოში და ადასტურებს იმ აზრს, რომ ფერეიდნელებმა მშობლიურ ენასთან ერთად მამაპაპური ტრადიციებიც შემოინახეს.

ფერეიდნელებში ტყის სამეურნეო მნიშვნელობით გამოყენების ტრადიციაც გვხვდება მიუხედავად იმისა, რომ საერთოდ ფერეიდანში ბუნებრივი ტყე არ არსებობს. ქართველებმა შექმნეს აქ ხელოვნური კორომები, რომელიც გამოიყენება სამარგილედ, საშეშედ, სარებად, წნელებად. ხელოვნურად გაშენებულ ტყეს „ბაღჩას“ უწოდებენ. ცნობილი იყო „მაღლივი ტყე“, „ნაკაფის დასაყრელი“ და სხვ.

ფერეიდნელები მისდევდნენ მევენახეობასაც მიუხედავად იმი-

სა, რომ სარწმუნოება ყურძნის დაწურვის უფლებას არ აძლევდა. აქაურ ყურძენს არამუსლიმანი ვაჭრები იძენდნენ და მისგან ლეონოს ამზადებდნენ. მოსახლეობა ყურძნის გარკვეულ ნაწილს მხოლოდ აძირითადად ამზადებს „ქიშმიშს“ და „პალვას“ (ერბოში ფქვილს მოადულებენ და ზედ ბადაგს გადაასხამენ).

გამოვლინდა საინტერესო მასალა ვაზის ჯიშების მოვლა-მოშენების, დაბინავების და ტერმინოლოგიის შესახებ, რომელსაც ფერეიდნელი მეურნე იყენებდა (ლ. ფრუიძის მასალები).

რეპატრიირებულთა გადმოცემით, ტერმინი „ვენახი“ მათთან არ იხმარება. ფერეიდანში „ბაღს“ უწოდებენ, ხოლო ყურძნის კრეფას „მობაღვას“. „ბაღი“ ვენახის გარდა გულისხმობდა ხეხილის ბაღსაც, რადგან ვენახის გარშემო იზრდებოდა კაკალი, ჭერამი, ნუში, ტყემალი, თუთა, ქლიავი. აღსანიშნავია, რომ „ბაღი“ ვენახის სინონიმად საქართველოშიც გვხვდება.

ინფორმატორები ხაზგასმით აღნიშნავენ, რომ ფერეიდანში ვაზის ფორმირება და მოვლა ძალიან განსხვავდება ქართულისაგან. „იქა ყურძნის ხე გაშლილია, მიწაზედაა სულ დართხმული, ვენახს ბევრი მუშაობა არ სჭირდება და მოსავალი უფრო იოლად მოჰყავთ, ვიდრე ჩვენში“.

ფერეიდნელებში არსებობს გადმოცემა, რომ მათ წინაპარს საქართველოდან წამოღებული ვაზის რქა დაურგავს, რომელსაც იქ მოურწყავად გაუხარია და გამრავლებულა. ამ ადგილს „პაპას ბაღი“ დარქმევია და მის მიდამოებში ყოველ ვაზაფხულს სალოცავად მიაშურებენ მარტყოფელები. აქ ხდება ახალგაზრდების გაცნობა და ერთმანეთის არჩევაც. „პაპას ბაღი“ მარტყოფელებს დეკარგული სამშობლოს სიმბოლოდ მიაჩნიათ. „ღმერთმა ნუ ქნას მისი გახმობა, მაშინ ხომ მამა-პაპათა და დიდი საქართველოს მახსოვრობა დაეკარგება ჩვენს ხალხს“.

მთხრობლები ფერეიდანში გავრცელებული ვაზის ჯიშებიდან ასახელებენ: ქიშმიშს, ფურისძუძუს, შავყურძენას, ბედრის, სევერჯუნის, თაბრაზას, ადრეულას, ასკარყურძენიას, იაყუტის და სხვ.

საზამთროდ მორჩეულ ყურძენს ფერეიდნელები ჯაგნებად აცმევენ („აიბანდავენ“), ხოლო საქიშმიშეს მზეზე ან „ქოლგაჩი“ (ჩრდილში) ახმობენ და ისე ინახავენ.

ირანში ცნობილი იყო ფერეიდნელების მიერ ნაგები სახლები, რომელსაც „გურჯ ფუშს“ — ქართულად დახურულს ეძახდნენ. ლადო აღნიაშვილის ცნობით, „ფერეიდნელი ქართველები სახლებს იშენებენ ისე, როგორც ქართლში, იმ განსხვავებით, რომ იმათი სა-

ღლი მიწის ზევითა სდგას“. ეთნოგრაფიული მასალებით, თანამედროვე ფერეიდნული სახლი ორსართულიანია. „ძირაო“ სართულის „თავლებია“, „ზეზეურ“ სართული „შინა“. „შინაში“ მშენებლის პატარა ოთახი და დარბაზი, რომელსაც „თავსახლი“ ერთი დარბაზის ფართობი 80 — 100 კვ. მეტრამდეც აღწევს.

ბოსელზე სახლის დაშენება ცნობილია ძველ ქართულ წერილობით წყაროებშიც. ნიკორწმინდის XI ს. სიგელის მიხედვით: „ბერთა ბრელის ქვითყირი შევქქმენ ბოსელი და ზედა სახლი მუხსა კარგი“, ან „მუხურას ქვითყირი ბოსელი და ზედ სახლი“. აღნიშნულის თვალსაზრისით საინტერესოა ფერეიდნელებში დამოწმებული ტერმინები „ძირაო სართული“ და „ზეზეურ სართული“, რომელსაც პარალელი საქართველოს სხვა კუთხეებშიც მოეპოვება. აჭარაში „ძირითა სახლი და ზედა სახლი“, მოხვევებში „ქოით სახლი და ზაით სახლი“, სვანურში „მაჩუბი“ (საქვედაო) და „მაჰიბი“ (საზედაო).

ფერეიდნელთა ეთნოგრაფიულ ყოფაში დამოწმებული საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობების შემდგომი შესწავლა გარკვეულ ღირებულებას იძენს არა მარტო ქართული სახლის აღრინდელი ფორმების შესწავლის საქმეში, არამედ მაღალმთიანი რაიონებისთვის დამახასიათებელ საცხოვრებელ და სამეურნეო ნაგებობათა ვერტიკალური განვითარების დებულების თვალსაზრისითაც (აღ. რობაქიძე).

„თავსახლსა“ და ოთახების წინ არის გრძელი დერეფანი, რომელსაც ფერეიდნელი „ოზოს“ უწოდებს. ზოგს ორი „ოზოც“ ჰქონდაო — აღნიშნავენ. „მაღალ ოზო“ — აივანი და „დაბალ ოზო“ — საკარმიდამო ეზოს გაგებით.

დღევანდელ ქართულ ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში ტერმინი „ეზო“ აღნიშნავს საცხოვრებელი სახლის გარშემო მდებარე საკარმიდამო ნაკვეთს. საბასეული განმარტებით, „ეზო — გალავანი მოხრილი: არს არა გარე ზღუდედ მოვლებული, არამედ კერპო, ანუ გუცრიდით მოხრილი კედელი, რათა შუა ადგილი აქუნდას“. ეზოს ძველი მნიშვნელობაც აბსოლუტურად ემთხვევა ამ სიტყვის თანამედროვე გაგებას. მაგრამ ეს ტერმინი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში სხვა მნიშვნელობითაც იყო გაგებული. ისევე როგორც ფერეიდნულ სახლებში, ხევსურეთშიც „ეზო“ შედიოდა საცხოვრებელი „კალოიანი სახლის“ კომპლექსში. „ეზო“ მოქცეული იყო ჰირველ სართულზე, სახლის წინა ნაწილში, „ქარიბანს“ და „სენეს“ შორის შეშისა და სხვა საოჯახო საგნების შესანახად. ახალ გადა-

კეთებულ სახლებშიც „ეზო“ გამოყენებულია ტანსაცმლისა და ფარდაგ-ხალიჩების შესანახად (თ. ოჩიაური). შეეშეთშიც ნ. ვარის მიერ ამავე მნიშვნელობით არის დადასტურებული „ეზო“ სიტყვის ლის შიგნით არის მოქცეული „С нижнего этажа...“ ვედет лестница (კიბე). Вступаете на балкон и оттуда в коридор... коридор Суреванец назвал „Эзо“ (по груз. двор).

ფერეიდნული მასალებით, „ოზო“ წარმოდგენილია როგორც საცხოვრებელი სახლის კომპლექსის ნაწილის, ასევე სახლის წინ მდებარე საკარმიდამო ნაკვეთის გაგებითაც.

ფერეიდნული სახლი გადახურული იყო ბანურად. კედლის თავებზე გასდებდნენ მუხის ან ნაძვის ხის ძელებს. ქვემოდან ბოძებს შეუყენებდნენ, ზედ „სამხრეებს“. „სამხრეებზე“ „კავებს“ გაუყრიდნენ და ზევიდან ფიჩხს დააყრიდნენ. შემდეგ თიხით გადალესავდნენ და ფეხით ან „საგორველით“ დასტკეპნიდნენ. „ასე შაიქნების გომი. ზეზეურ დახედავ გომია, ჰირაოდან ჭერი“. გომიდან გომზე გადადის გზა, რომელსაც „ბერ-ბუნიას“ ეძახიან, ქვემო სართულიდან „შინაში“ ასასვლელ კიბეს კი „ფილაქანის“.

საინტერესოდ გამოიყურება რეპატრიირებულების მიერ აღწერილი ქალის თავდახურვა და ტანსაცმელი. ფერეიდნელი ქართველი ქალი ყოველთვის თავდახურული უნდა ყოფილიყო და ძალიან ფასობდა კარგი თმებით. „უკან ცხრა ჭაპანი (ნაწნავი) მქონდა, ეხლა დამცოტავებია და ორილა დამრჩენია. შუბლზე ორი დაღალი — კოჭბისყური, მერე ჩიქილა უნდა დაგვეხურა და ზემოდან ჩადრი უნდა დაგვედო და მაიჭუქო“ (ონიკაშვილი ხანუმა ალიას ას. 1973 წ.). უკან შეკრულ თმებზე „დაკავებულს“ იტყვიან, გაშლილზე — „ყაჯარს“ ან „კავები დაშვებულიაო“. ტანსაცმლიდან ყურადღებას იმსახურებს „ქულაჯა“ — მოკლე, უსახელო, ზემოდან მოსაცმელი.

საინტერესო მასალას იძლევა ფერეიდნელ ქართველებში საქორწინო. ურთიერთობის შესწავლაც (გ. გოცირიძე), რომელიც გამორიცხავს მექორწინე მხარეთა შორის ნათესაობის აღრევას და განსხვავებით ირანული, ნათესაური ქორწინებისა ემყარება 6 — 7 თაობიან ტრადიციას (კუზნეური და კროსკუზნეური ფორმებით). ნათესაური ურთიერთობის ფორმებიდან (სისხლური, მოყვრობითი, ხელოვნური) ფერეიდნელ ქართველებში უმთავრესად სისხლით და მოყვრობითი ნათესაობა დასტურდება, რაც იმით უნდა აიხსნას, რომ ირანში გადასახლებული ქართველები სისხლით და მოყვრობით ნათესაობის შენარჩუნებაში „ქართველობის შენარჩუნე-

ბას“ ხედავდნენ, ხოლო ხელოვნური ნათესაობის დამამყარებელი რმადნაფიცობა, ნათლიად მოკიდება და სხვა, რომელიც ფართოდ გავრცელებას პოულობს საქართველოში, ფერეიდნელებში არ დასურტურდება. ამის მიზეზი შეიძლება ადგილობრივ გარემოში ვეძიოთ, რადგან ნათლიად მოკიდების ძველი წესი გამუხულმანების შემდეგ ქრისტიანულ სარწმუნოებასთან ერთად უნდა დაეკარგათ.

ფერეიდნელთა ნათესაური ურთიერთობის ხასიათი ჩანს მათივე დასახლების ფორმებშიც — „საბელებად“ დასახლება, რომელიც გვართა შორის დამოკიდებულების და ეგზოგამიის ტრადიციული ბუნების შენარჩუნების ერთ-ერთ მთავარ პირობას წარმოადგენდა.

ტერმინი „საბელი“ ძველთაგან შევიდა ქართულ ყოფაში როგორც მიწის საზომი, ფერეიდნელებში კი დასახლების ფორმასაც გამოხატავს.

ფერეიდნელები „საბელებად“ დაკავშირებაში ახლო დასახლებას გულისხმობენ, რომელშიც ერთ „ქუჩაზე“ მცხოვრებ ნათესავთა გარკვეული წრე შედიოდა. „ქუჩა-საბელი“ ნათესაური ბუნებასაა. რეპატრიანტთა გადმოცემით, „ჩვენ მაჭალაში (უბანი) ქალს გავათხოვებდით, მაგრამ „ქუჩაში“ არ გავათხოვებდით და არც ქალს მოვიყვანდით, ქუჩაზე ერთი „ნასლის“ ნათესავები ვცხოვრობდით და ამიტომ არ შეიძლებოდა“ (რამანა ონიკაშვილი).

ირანულისაგან განსხვავებით ფერეიდნელებში არ გავრცელებულა მრავალკოლიანობა.

საქორწინო ურთიერთობის სხვადასხვა ფორმიდან ყურადღებას იმსახურებს „შირბაჰზე“, იგივეა, რაც ქართულ ეთნოგრაფიულ ლიტერატურაში დადასტურებული „საქორწილო“ (საქორწინო ხარჯზე მოლაპარაკება, მოსაკითხის ჩვეულება).

ირანულიდან შექმნილი ჩანს „აბანოს დღის“ ჩვეულება, რომელიც ფერეიდნული ქორწინების ერთ-ერთი აუცილებელი ნაწილია. წაიშალა მათში ოდინდელი თვით ქორწილის ცერემონია და საქორწილო სუფრის სიუხვე.

მნიშვნელოვანი მასალა იქნა მოპოვებული მუსიკალურ ფოლკლორში (ნ. მაისურაძის მასალები).

რეპატრიანტებულეებში დადასტურდა საინტერესო სიმღერები, ძირითადად საყოფაცხოვრებო ხასიათის.

ფერეიდნელი დედა „აკვანში“ პატარას „ნანას“ ქართული სიტყვებით უმღეროდა.

„გაღი გამოღის ჩიტები
მე შენ შეგაკვილები.“

გაღის გამოღის კაკებში
მე შენ შეგეკოებში.
გაღი გამოღიან მტრედები
მენ შენ შეგეკრუტები“.

ან

„გაღი გამოღიან ყორები
მე შენ შეგეყორებში.
გაღი გამოღიან იხეები
მე შენ შეგეხიხეები“.

აგრეთვე რეჩიტატივი:

„ალაღა დაიძინეო,
თან მე საქმე დავალაგოო,
მუალ და გამაიღვიძეო
რო გამაიღვიძება აგაყენებუა“.

მუსიკალური ინსტრუმენტებიდან დადასტურებულია „სტირი“
(სტივრი) დოლი, „ჩუნგური“ (ჩონგური), თარი და სხვა.

ფერეიდნული ცეკვებიდან ყურადღებას იმსახურებს ცეკვა
„ჰარი ბეშტა“, რომელიც რეპატრიირებულთა გადმოცემით, სპარსულ მოსახლეობაში არ დასტურდება და თვითონ ძველ ქართულ ცეკვად მიიჩნევენ. ამ ცეკვას ასრულებდა ორი მამაკაცი, რომელთაც ნელეები თავქვეშ ჰქონდათ ამოღებული და იძახდნენ „ჰარი ბეშტა“.

საინტერესოდ გამოიყურება აგრეთვე ცეკვა, რომელსაც ათი ქალი ასრულებს. ერთმანეთის პირდაპირ ზუთ-ზუთი დადგებიან, ტაშს უკრავენ და ერთმანეთს ქართულად მიუმღერიან.

ასე წარმოისახება ფრაგმენტულად ფერეიდნული ქართველების ყოფა-ცხოვრება ფერეიდანში. ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ ოჯახის ძირითადი საქმიანობა ქალს აკისრია.

„ქალები კალოს იქმენ, ანიავებენ, პურს აცხოებენ თონეჩი კვირაში ორჯერ. ცხორ, ფურ მოსწველენ, ნეჰრას დასდებენ, შადლებენ, ყველ დაამზადებენ. მერე ყველს, ერბოს, მატყლს ბაზარჩი გაყიდნიან, ფურ, ცხორ, დაკლულს ყიდნიან. ხალის ქსოვენ, ჯეჯიმს, ფარდაგს, თექას თელავენ და ბოვშებსაც ზრდიან. ყანისა და ბაღის დამუშავება კი კაცისა იყო“.

ფერეიდანი ტრადიციულად ინტენსიური სეზონური მიგრაციების კერა იყო. სოფლის მეურნეობით მიღებული შემოსავალი ვერ აკმაყოფილებდა ფერეიდნული გლეხის მოთხოვნილებებს და „საშოვარზე გასვლა“ სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათის მოვლენა

ყოფილა, ურომლისოდაც ძნელი წარმოსადგენია იმ პირობებში საშუალო საარსებო დონის მიღწევა.

ფერეიდნელი საშოვარზე მიდიოდა თეირანსა და ქრისტანში. ძირითადად „საშოვარზე გასვლა“ მამაკაცების საქმეა. სოფლიდან მიდიოდნენ 3—5 თვით უმეტესად ფიზიკურ სამუშაოებზე.

საველე-ეთნოგრაფიულ მასალებზე დაყრდნობით შეიძლება ითქვას, რომ ფერეიდნელ ქართველებში ქართული ყოფითი კულტურის კვალი შეინიშნება არა მარტო მემინდვრეობის, მესაქონლეობის ან მევენახეობის სფეროში, არამედ ცალკეულ წესჩვეულებებსა, რიტუალებსა, საკულტო მოქმედებებსა თუ ტერმინოლოგიაში. უცხო მხარეში, ქართული მეურნეობისათვის უცნობი ნომადური მეურნეობის გვერდით, ფერეიდანში ჩასახლებულმა ქართველმა მოსახლეობამ შეძლო ქართული სამეურნეო ტრადიციული კულტურის რიგი ელემენტების შენარჩუნება. „მათ თავისი მოვალეობა სამაგალითოდ შეასრულეს და ყოველივე ვალი აიყარეს წინაშე შთამომავლობისა... მათი საქმე ვმირულია, მათით გაიზომება სულის ძლიერება ქართველი ერისა, მათით უნდა მოიწონოს თავი ქართველობამ“ (ლ. აღნიაშვილი).

1972 წლის 15 მარტიდან საქართველოში დაბრუნება იწყეს შაჰ-აბასის მიერ ტყვედ წაყვანილი კახელი ტყვეების შთამომავლებმა.

ქართველი ხალხის საუკუნოვანი ოცნება — ფერეიდნელთა ჩანოსახლება მხოლოდ საბჭოურ ეპოქაში გახდა შესაძლებელი, როცა საქართველოს მშვიდობიანი ცხოვრებისა და თავისუფალი განვითარების შესაძლებლობა მიეცა. მან ფართოდ გაუღო კარი გზაბნეულ შვილთ, რომლებმაც გაუძლეს საუკუნეების გამოცდას და ეროვნული თვითშეგნება არ დაჰკარგეს. უცხო მხარეში გადაკარგულებმა მონურად თავი არ დაუხარეს შაჰინ-შაჰის ვერაგულ ზრახვებს, მტრის გასაკვირვად ვაჟკაცურად გაუძლეს ყველა გაჭირვებას, დამცირებას და საქვეყნოდ გამოიტანეს ქართველი ხალხის შეუღრეკელი ბუნება და სულიერი სიმდიდრე.

ფერეიდნელი ქართველისათვის ყველაზე საამაყო და სანუკ-

ვარია ქართველობა და ყველაზე მშობლიური ადგილი დედამიწაზე
ოცნებადქცეული საქართველო, რომლის სიყვარულს აკვირდნენ
უნერგავს შვილს ფერეიდნელი დედა.

მადლიერმა ქართველმა ხალხმა მოიხადა თავიერეიდნელი
ვილური ვალი ფერეიდნელების წინაშე და მშვიდობიანი ცხოვრე-
ბის შესაძლებლობა მისცა თავის თანამოძმეთა შორის.

საგარეჯოს რაიონში, გურჯაანის რაიონის სოფლებში, ჭანდარე-
ში, ჩუმლაყში, ახაშენში, ვაზისუბანში, შაშიანში სპეციალურად
რეპატრიანთათვის აიგო ორსართულიანი, თანამედროვე სტილის
კომფორტაბელური ბინები, თანამედროვე საბჭოური ავეჯით გა-
იწყო მისაღები, სასადილო, საწოლი ოთახები. გამოეყოთ საკარმი-
დამო ნაკვეთები და ვენახები.

საკარმიდამო ნაკვეთებში აგებული იყო საოჯახო ცხოვრები-
სათვის საჭირო სხვა სამეურნეო დანიშნულების ნაგებობები: გო-
მური, ბაჟი, საკუჭნაო, თორნე. გომურში ება ძროხა, ბაქში —
ცხვრები, ეზოში — ფრინველი.

მიზანი ერთი იყო — რეპატრიირებულ ქართველს უნდა ეგრ-
ძნო, რომ ის მამაპაპისეულ სახლში დაბრუნდა და ჩვეულებრივ
შეაღო საკუთარი ოჯახის კარები; არ განეცადა ახალმოსახლეობის
ეკონომიკური და სულიერი სიძნელე.

მშობლიურ მიწაზე პირველმა ჯავად ჰასანის ძე ბათუაშვილმა
დადგა ფეხი. ეს დღე, 1972 წლის 15 მარტი, გურჯაანის მშრომე-
ლებისათვის ეროვნულ ზეიმად იქცა. იმავე წლის მაისში ჩამოდის
ოთხი ოჯახი: გოლამ რეზა და კოლია ონიკაშვილები (ვაზისუბანი),
დარვიშ ალი (ჩუმლაყი), ფაზროლა ბათუაშვილი (ვაზისუბანი). ივ-
ნისში — ნეიმათოლა და ფარვიზ ბათუაშვილები (ჭანდარი), აბდოლ
ჰოსეინ იოსელიანი (ჭანდარი), ახაშენში დასახლდნენ ძმები — ბა-
თუაშვილი ჯავად, ალი და ახმად ყოლი. შაშიანში — ნოსროლა
ონიკაშვილი, ყოლია ბათუაშვილი. 1972 წლის აგვისტოში მოჰამედ
ბათუაშვილი (ჩუმლაყი), რეზა და ფარვიზ მიქელანები (საგარეჯო).
1973 წელს ჩამოდის ალი მარდუნ იოსელიანი (შაშიანი), ესკანდერ
ასლანი (საგარეჯო). 1974 წ. ძმები ალი რეზა და ჰიბიბოლა ხუცი-
შვილები (ჭანდარი). სულ 20 ოჯახი, 106 სული.

1976 წ. ახალჩამოსულებს ემატება გუგუნანი ნაჯაფას ოჯახი.
1977 წ. კი აპარარი ჰუსეინა და პანიაშვილი მაჰმუდას ოჯახი.

1977 წ. ჩამოსულებმა ადგილსამყოფელი შეიცვალეს. მაგ.,
სოფ. შაშიანიდან სოფ. ახაშენში გადავიდა ყოლია ბათუაშვილის
ოჯახი, რამანა ონიკაშვილი — საგარეჯოში, ალი მარდუნ იოსელი-

ანი ქანდარში, ვაზისუბნიდან ახაშენში ფაზროლა ბათუშვილი
გადმოსახლების მიზეზად ასახელებენ ნათესავებთან დაახლოების
სურვილს.

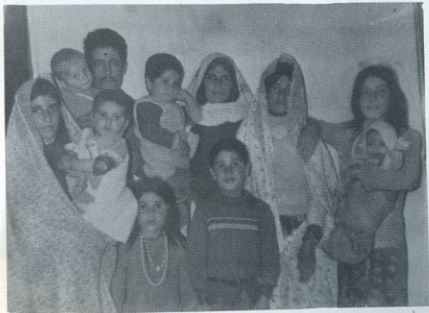
რეპატრიირებულებს პირველ რიგში მიეცათ გაშენებული
ნახები, მეწველი საქონელი ნამატი, 5 ცხვარი. ყოველ კვარტალ-
ში ერთხელ ეძლეოდათ 20—30 ფრთა ფრინველი. 500 მან. ფუ-
ლადი დახმარება, რაც წლის ბოლოს კვლავ განმეორდა. კოლმე-
ურნეთა ძალებით, მათი ჩამოსახლების პირველ წლებში ხდებოდა
რეპატრიანთა საკარმიდამო ნაკვეთების დამუშავება, მიღებულ მო-
სავალს აბარებდნენ და თანხას პატრონს აძლევდნენ. სისტემატუ-
რად ეხმარებოდნენ ფქვილით, ხორცი, შეშით, ეკონომიურად
ხელმოკლე ოჯახებს ფულადი დახმარება ეძლეოდათ. ხანშიშესუ-
ლებს დაენიშნათ პენსია, მრავალშვილიანებს — დახმარება, სტუ-
დენტებს — სტიპენდია. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ რეპატ-
რიირებულებმა ჩამოსვლისთანავე სახელები ქართულად გადაიკე-
თეს. მაგ., რეზა — რეზო, ფარვიზ — ფარნაოზ, ჰოსეინ — იოსე-
ბი, სეკინა — ქეთინო, ესკანდერ — ალექსანდრე, მარზია — მარი-
ნე, ჯავათი — ჯემალი და სხვ.

რეპატრიირებულებს საკმაოდ ნორმალური საცხოვრებელი და
საარსებო პირობები შეექმნათ. ჩამოსულების უმრავლესობას არა-
ვითარი სპეციალობა არ ჰქონდათ, ყველამ მიიღო სურვილისამებრ.
ახალგაზრდებისათვის გაიღო სკოლისა თუ უნაღლეს სასწავლებლე-
ბის კარები, ყველა ოჯახს ურიგოდ გამოუყვეს მსუბუქი ავტომანქანა.

ჩამოსვლის პირველ წლებში რეპატრიირებულთა უფროსი თა-
ობა მაიმედ ეგუებოდა გარემო პირობებს, ვიდრე ახალგაზრდობა.
ეს განსაკუთრებით შეიმჩნეოდა ქალებში, რომლებიც შეტად გა-
ნიციდინენ ახლობელ ნათესავეების დაცვილებას. მათი სევდის გაძ-
ლიერებას ხელს უწყობდა ისიც, რომ ქალები სამუშაოდ არ გა-
დიოდნენ და სულ სახლებში იხდნენ. აქაურ ვაზს მძიმე შრომა
სჭირდება, ჩვენ ვერ შეეძლებოთ. არც ბოსტანს აკეთებდნენ. „იქ
ბოსტნები არ გვქონდა, სირცხვილი იყო ბოსტნის გაკეთება. საბ-
ზიი (ოხრაბუში) იყო, იმას ვიყიდდი, ხახვს ვიყიდდი, ნიორი არ
იყო, ბოსტანი რაში გვჭირდებოდა“. მამაკაცები უფრო იოლად ეგუ-
ებოდნენ ახალ საცხოვრებელს. ამას ხელს უწყობდნენ თანამშრომ-
ლები სამსახურში, მეზობლები, რომლებიც ყოველთვის დიდ ყუ-
რადლებას აქცევდნენ მათ.

1976 წლიდან მდგომარეობა საგრძნობლად შეიცვალა. საკარ-
მიდამო ვენახს უკვე ყველა აკეთებდა. უყურებდით, აქაურები რო-

1
ნიმუშიანი
ნიმუშიანი

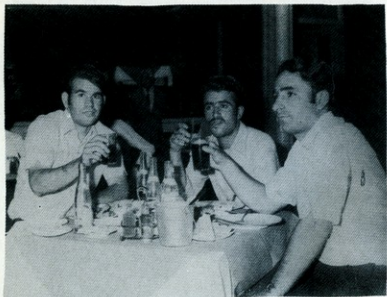

საქართველოს
ხალხთა ეროვნული ბიბლიოთეკა

ქართული
ენების ენციკლოპედია

საერთაშორისო
გიგანტობა

ქართული
სტრუქტურული
ინჟინერინგის
სამართლები

חסות
1977

חילופי תמונה
בגדים לילדים

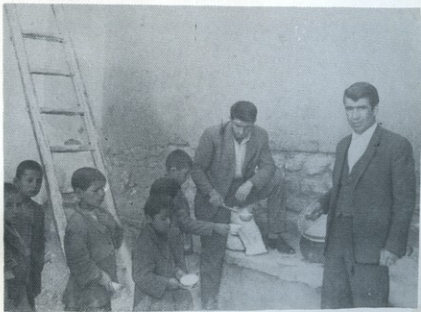

საქართველოს
საზოგადოებრივი

გორც აკეთებდნენ, ჩვენც ისე დავიწყეთო. ვენახს უფლიდნენ, მა-
შააკები, ქალები ფურჩხნიდნენ, მოზრდილი ბავშვებიც სიამო-
ნებით ეხმარებოდნენ. ყურძნის დაწურვის სურვილზე, ~~ვერც ვაძულებ~~
„ბავშვები არ გვიშვებენ, ცოტა უნდა დავწუროთ ფეხები“
გაუკეთოთო“.

ბოსტანი ყველა ოჯახს ჰქონდა. მეზობლების დახმარებით თეს-
დნენ ყოველნაირ მწვანილს, პამიდორს, კიტრს, კარტოფილს.

რეპატრიირებულთა კვების მენიუც შეიცვალა. ფერეიდანში ხმა-
რებულ კერძებს ოსპის ღოლოს შექამანდს ყურუთით, მუხუდოს-
გაოდანას შექამანდს, ხმელ ნალებს საერთოდ აღარ ამზადებენ. სა-
მაგიეროდ აკეთებდნენ ჩახობილს, ხაშლამას, კატლეტებს და სხვ.
ღორის ხორცს ზოგიერთი ჭამს, ლობიო არ მოსწონთ, ბადრიჯანს-
დიდად არ ეტანებიან. კაკლის მურაბა და ჯონჯოლი საერთოდ პირ-
ველად ვნახეთო.

რაც შეეხება სასმელს, ჩაის ისევ ხშირად, დღეში 6-ჯერ მაინც
სვამენ. ღვინოსაც გემო გაუსინჯეს. სოფელ ახაშენში მცხოვრებ
ფარანგისა ბათუაშვილმა ღიმილით გვითხრა, „როცა ჩამოვედი
უმაღლობა დამჩემდა, ცხორის ხორცს ვნალვლობდი, მერე მეზობლებ-
მა მიჩიქეს, ერთი ჭიქა დალიე მადას მოგიმატებსო, მართლაც ასე
იყო. ახლაც ხანდახან კიდევ მოვშინჯავ ხოლმე“.

ცვლილება განიცადა რეპატრიირებულთა დიალექტმაც. სოფ-
თად, გამართული ქართულით ლაპარაკობენ მოზარდები, ფერეიდ-
ნული კუთხური ენის გავლენა ძნელადღა შეიმჩნევა.

საქართველოს კომპარტიის გურჯაანისა და საგარეჯოს რაიკო-
მები, კომკავშირის კომიტეტები, შესაბამისი კოლმეურნეობები და
საბჭოთა მეურნეობები მნიშვნელოვან ღონისძიებებს ატარებენ
მათი ადგილზე დამავრების მიზნით. რეპატრიანთა კულტურული
ღონის ასამაღლებლად ეწყობოდა მათი კოლექტიური დასწრება
კონო-სპექტაკლებზე, ექსკურსიები საქართველოს ღირსშესანიშნავ
ადგილებში: თბილისში, მცხეთაში, კახეთის ისტორიულ მიდამოებ-
ში, ზღვისპირეთში, მოსკოვში, რიგაში, ვოლგოგრადსა და ლენინ-
გრადში. 1977 წელს საქართველოს კომპარტიის საგარეჯოს რაი-
კომის თაოსნობით მოხდა მათი კოლექტიური დასწრება გარეჯო-
ბაზე და სხვ. მისაბამია ფოთის მშრომელთა მაგალითი, რომლებიც
ჩამოვიდნენ ახალ ჩამოსახლებულებთან, მიესალმნენ და დაასა-
ჩუქრეს. ეინვალპესის მშრომელთა კოლექტივმა მიიწვია და გულითა-
დი შეხვედრა მოუწყო მშენებლობაზე და სხვ.

სასურველი შედეგებით მიმდინარეობდა ფერეიდნელი ქართ-
ველების ადაპტაციის პროცესები როგორც მეურნეობის, ასევე ყო-

ფა-ცხოვრების სხვა ფორმებშიც. მაგრამ 1977—1978 წლებში სრულიად მოულოდნელად ფერეიდნელ ქართველთა ერთმა ნაწილმა გამოთქვა სურვილი ირანში გაბრუნებისა, რამაც ქართველი საზოგადოებრიობის სამართლიანი გულისტკივილი გამოიწვია. საფრთხის წინაშე დადგა დიდი ეროვნული საქმე დედამშობლოსთან ფერეიდნელთა შემომტკიცებისა, რადგან, ერთი მხრივ, ამ ჯგუფის მიერ ფერეიდანში გაგზავნილმა ცილისმწამებლურმა წერილებმა დააფრთხო სამშობლოს გზისკენ 400 წლის მანძილზე მომლოდინე ხალხი*, ხოლო, მეორე მხრივ, საშიშროების ქვეშ დადგა ქართველი ხალხის ნდობა და სიყვარული ფერეიდნელი ქართველებისადმი. ზოგიერთმა მათგანმა არად ჩააგდო სამშობლოს, ხალხის, თანამომკვების ბედი, რომ არაფერი ვთქვათ მათ მამულიშვილურ გრძნობაზე.

1973—1978 წლებში ადგილზე მოპოვებული საველე-ეთნოგრაფიული მასალებიდან კარგად ჩანს ირანს გაბრუნებული (9 ოჯახი) ფერეიდნელი ქართველების სულიერი განწყობილება, ეკონომიკური მდგომარეობა საქართველოში და ადაპტაციის შედეგიანი მიმდინარეობა, რაც სრულიად ეწინააღმდეგება მათ მიერ მოულოდნელად მიღებულ გადაწყვეტილებას — უკან, ირანში გაბრუნების შესახებ.

ჯავად ჰასანის ძე ბათუაშვილი, — რეპატრიირებულთა დახასიათებით, ზედისმამიებელია. ფერეიდანში მუშაობდა სხვადასხვა ადგილას, თავდაპირველად სოფ. მარტყოფში შერეული საქონლის მაღაზიაში შეგირდად. მაღაზიის პატრონთან უსიამოვნობის გამო იძულებულია თეირანში ეპიოს ბედი: ჯერ აგურის ქარხანაში მიღის მუშად, შემდეგ ქვის მთელად და სხვ.

საქართველოში დასახლების შემდეგ დაამთავრა სტომატოლოგიური კურსები. მუშაობდა გურჯაანის სტომატოლოგიურ პოლიკლინიკაში კბილის ტექნიკად. ვენახიდანაც იღებდა შემოსავალს, როგორც პირველჩამოსულმა დიდი ფულადი დახმარებაც მიიღო ადგილობრივი და მეზობელი სოფლის მცხოვრებლებისაგან.

როდესაც ჯავად ოჯახით გურჯაანში ჩამოვიდა დიდი სიყვარულით მიიყვანეს თავის სახლთან. სოფ. ჩუმლაყში დააბინავეს, უმასპინძლეს. სამადლობელ სიტყვაში მან ხალხს მიმართა: აქ იმიტომ კი არ ჩამოვედი ეს სახლი და მიწა მინდოდეს, სახლი რა არის? — მიწა-ქვის ნარევი, მე ხალხი მინდოდა, ჩემი სისხლი და ხორცი, ჩემი სამშობლო მენატრებოდაო.

* წერილი რედაქციას. გაზ. „კომუნისტი“ № 30, 1947 წ. 1 ოქტომბერი.

ამის შემდეგ ცოტა უცნაურად და უმადურად გვეჩვენება ქა-
ვადას პასუხი, როცა უკან, ირანში მიმავალმა წასვლის მიზეზად
თბილისში ბინის უქონლობა მოიმიზეზა. უნებურად მსჯელობს
ხვა, თუ ჩამოსვლისას მას მხოლოდ სამშობლოს სიყვარულმა მძა-
რებდა, რატომ გახდა წასვლის მიზეზი ქალაქში დასახლების სურ-
ვილი, როცა ამას მისი ოჯახური მდგომარეობა არ მოითხოვდა:
ბავშვები მცირეწლოვანი ჰყავდა, დადიოდნენ სოფ. ჩუმლაყის
სკოლაში, მას კი არავითარი კავშირი არ ჰქონდა თბილისთან, მუ-
შაობდა თავის სოფელთან ახლოს რაიონში — გურჯაანში, სადაც ყო-
ველდღიურად დადიოდა საკუთარი მსუბუქი ავტომანქანით.

ყურადსაღებია ჯავად ბათუაშვილის დამოკიდებულება ახლო
ნათესაებებთან. მასთან ერთად საქართველოში ჩამოვიდა ჯავადას
ძმა ყოლამრეზა ბათუაშვილი — სპეციალობით სტომატოლოგი-
ტექნიკი. ყოლამრეზას დადებითად ახასიათებდნენ მისი თანასოფ-
ლელები და პატივისცემითაც ეპყრობოდნენ. ყოლამრეზა იყო
ერთ-ერთი პირველთაგანი, რომელიც წლების მანძილზე იბრძოდა
საქართველოში გადმოსასვლელად. ქართველმა ხალხმა დააფასა მისი
ღვაწლი და ნიშნად პატივისცემისა სოფ. შაშიანში მას საფლავზე
ძეგლი დაუდგეს.

სრულიად მოულოდნელად ყოლამრეზაზე ადრე საქართველო-
ში პირველი გადმოვიდა მისი ძმა — ჯავადა. საქართველოში დასახ-
ლების შემდეგ იგი ყველანაირად ცდილობდა ყოლამრეზას რეპუ-
ტაციის შებლაღვას, გარდა ამისა, მასვე მიაწერენ იმ მძიმე მდგო-
მარეობას, რომელშიც ჩავარდნილა ყოლამრეზას ოჯახი მისი გარ-
დაცვალების შემდეგ. იგი ყველანაირი ხერხებით ცდილობდა ძმის-
შვილები უკან გაეგზავნათ ფერეიდანში, მაგრამ ბავშვები არ და-
თანხმებულან ბიძის რჩევას. „სადაც მამამ დაგეტოვა იქ უნდა გა-
ვიზარდოთ“.

ჯავადას წასვლა ძალიან უკვირთ დარჩენილ რეპატრიირებუ-
ლებს, თუმცა რეზო ხუციშვილის მიერ მისი დახასიათება ნათელს
ხდის მის ნამდვილ ზრახვებს:

„ჯავადა შემთხვევით წავიდა, აქ ძალიან კარგად იყო. ჩვენ
მოგვემხრო იმიტომ, იფიქრა მაინც არ გამიშვებენ. ამით აქაურე-
ბი უფრო მომეფერებიანო, მაგრამ პირიქით კი მოხდა“. (რეზო ხუ-
ციშვილი, სოფ. ჭანდარი, 1978 წ. საველე რეველი № 2).

ერთი კი ცხადია, ჯავად ბათუაშვილმა პირადი ინტერესი და
აზრი დაუპირისპირა ეროვნულს, დიდ საშვილიშვილო საქმეს.

ირინა იოსელიანი — ბათუაშვილი. ფაზროლა ბათუაშვილის

ოჯახი სოფ. ახაშენში. ფაზროლას სპეციალობა არ ჰქონდა, ფერეი-
დანში მუშაობდა შავ მუშად. რეპატრირებულთა დახასიათებით და-
ლიან ღარიბად ცხოვრობდა, გაჭირვებით გაჰქონდა თავი. საქართვე-
ლოში დასახლების შემდეგ მუშაობდა ლენინის ქარხანაში მუშაკ-
ლად, შეიძინა მსუბუქი ავტომანქანა „ვიგული“.

1977 წლის საველე მასალების მიხედვით ბათუაშვილების ოჯა-
ხი ადგილობრივ საცხოვრებელ პირობებს შეგუებული იყო.

„თქონ ხალხი ჩონ ხალხებთან ოქრო ხართ, ცუდი არ მინახია,
ბავშვებს ძან მოსწონთ აქა, ხათუნა ეგრე მეტყვის ხოლმე: „თქონ
თუ გადახოლ, მე აქ დავრჩებიო“. ვენახში ჩონ გავდივართ. ჭერა
ვენახის საქმე არ ვიცოდი, შევათვალეიერე ის ქალი რას აკეთებს
შეთქი, უყურე და მეც დავიწყე ისე კეთება. წელს ჩურჩხელებ
მინდა გაეაქეთო. ბოსტანიც მაქ, შარვალიც გავიხადე. — აღარ მომ-
წონს აქა, ჩადრი კი სადღაც შევაგდე, ველარ ვიცი იმის ჩაცმას
თუ კიდე შევიძლებ“ (ირინა ბათუაშვილი, 1977 წ. სოფ. ახაშენი).

მიუხედავად ამისა, რამდენიმე თვის შემდეგ ბათუაშვილების
ოჯახმა ყველაფერი გაყიდა, ბარგი შეკრა და წასასვლელად გაემხა-
და. სოფ. ახაშენის საბჭოს თავმჯდომარის გადმოცემით, გაყიდეს
არა მარტო საქონელი, ფრინველი, საკუთარი ნივთები, არამედ წას-
ვლის წინ გათბობის მილების, რადიატორების, ეზოში გაცემებული
სამეზობლო ბადისა და სახლის გაყიდვაც უნდოდათ — ესეც ჩვენი
არ არისო?.

ამ მდგომარეობაში ჩვენ კვლავ მოვიწახლეთ ფაზროლა ბა-
თუაშვილის ოჯახი. პატარა ხათუნამ სანამ დედა სახლში მოვიდო-
და, დრო იხელთა და ჩუმად გვითხრა: „არ დაიჯეროთ, რომ მამას
წასვლა უნდა, სულ ტირის, მაგრამ „დაფიცვაზე“ გაიყვანეს და
ველარაფერს აწყობსო“.

სამწუხაროდ. ჩვენ მაშინ ვერ მოვახერხეთ ფაზროლასთან შე-
ხვედრა, ხათუნას სიტყვებში კი შეიძლება სიმართლაც იყოს, რად-
გან მაშინ როცა ყველა „დაფიცული“ ოჯახის წევრები სახლებში
ისხდნენ და სამუშაოდ აღარ გადიოდნენ, ერთადერთი ფაზროლა
იყო, რომელიც კეთილსინდისიერად ასრულებდა მასზე დაკისრე-
ნულ მოვალეობას, ჩვეულებრივ დადიოდა სამსახურში, მიუხედა-
ვად იმისა, რომ ყველა უზრახავდა ამას.

ფაზროლას ოჯახი ფერეიდანში მისი მოულოდნელი, ტრაგი-
კულად დაღუპვის შემდეგ გადავიდა.

დარეიშ ალი ბათუაშვილს (ჩუმლაყი) სპეციალობა არ ჰქონ-
და. მუშაობდა სოფ. მარტყოფში შავ მუშად. ზამთრობით სამუ-

შოდ გადიოდა თეირანში ან ისპაანში. საქართველოში შეიქმნა ტრაქტორის მართვა, მუშაობდა სატრაქტორო ბრიგადაში. ვდა სამი შვილი, უფროსი ალიკა სამედიცინო ინსტიტუტის სის სტუდენტი იყო. ჰყავდათ მსუბუქი ავტომანქანა „ვიგული“.

ნეიმათოლა ბათუაშვილი (ჭანდარი) ცხოვრობდა სოფ. მარტყოფში, სეზონურად მუშაობდა დაქირავებულ მიწის მუშად.

საქართველოში დასახლების შემდეგ გაიარა ელექტრომონტიორის კურსები, მუშაობდა მეურნეობაში. თვიური ხელფასა 300 მან. ჰქონდა. ჰყავდა მსუბუქი ავტომანქანა „ვიგული“.

ალი მერდუნ იოსელიანი (ჭანდარი) ცხოვრობდა სოფ. მარტყოფში. მუშაობდა მიწის მუშად. საქართველოში დასახლების შემდეგ კი ელექტროშემკეთებლად. ჰყავდა მსუბუქი ავტომანქანა „ვიგული“.

ფარეზ ბათუაშვილი (ჭანდარი) ცხოვრობდა სოფ. მარტყოფში. მუშაობდა შავ მუშად. საქართველოში ჩამოსახლების შემდეგ — ტრაქტორისტად. ბოლო წლებში ავადმყოფობის გამო, აღარ მუშაობდა, იღებდა ყოველთვიურ დახმარებას 200 მან. ცოლი — ნარგიზა ბათუაშვილი მუშაობდა საბავშვო ბაღში, უფროსი შვილი კოლა იყო სამედიცინო ინსტიტუტის II კურსის სტუდენტი. ჰყავდათ ავტომანქანა „ვიგული“.

ჰაბიბოლა ხუციშვილი (ჭანდარი) დამთავრებული ჰქონდა 12 კლასი სოფ. მარტყოფში, მუშაობდა თეირანში. საქართველოში დასახლების შემდეგ ჯერ სწავლობდა პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში, შემდეგ გადადის თსუ აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტზე. მაგრამ მეორე კურსიდან გამოდის.

ყოლამ რეზა ხუციშვილი (ჭანდარი) სპეციალობით მძლოლი იყო. გადმოვიდა ქ. ისპაანიდან. საქართველოში დასახლების შემდეგ მუშაობდა გურჯაანში ტაქსის მძლოლად. შეიძინა ახალი მარკის მანქანა „გაზ — 24“.

რეზა და ჰაბიბოლა ხუციშვილებს შევხვდით და ვესაუბრეთ მათი ირანში გამგზავრების წინ. მოვიყვანთ ამონაწერს საველე დღიურიდან:

„მე საქართველოს ვერ დავემდურები, კარგად ვარ, მაქვს სამსახური, ბინა და მანქანა, შვილები სწავლობენ. რატომ მივიღივარ? არ ვიცი თავად. ყველა კაცი ამ საკითხს აყენებს და წესიერ პასუხს რომ ვერ აძლევ ნაწყენი რჩებიან. რატომ არ მუშაობო? მე ხალხში ვცხოვრობ. ამ ხალხმა უნდა მინდოს, ხოლო „როცა „უარყოფას“ ვაცხადებ, უკან წასვლას, მერე რალა სვინდისით უნდა ვი-

მუშაო? მე ნდობა უკვე დავკარგე, ის პირობები და სიტუაცია რაც მქონდა ორი წლის წინ აღარ მექნება, აი, რატომ ვეღარ დაიბრუნებ.

ჩვენი წასვლა იმას არ ნიშნავს, რომ ჩონ ქართველებს ვუტოვებთ, ჩონ საქართველოს არ დავკარგავთ, ჩონ ისტრუქციულ პრობლემებს გამოფენებზე, სასტუმროებში ქართველი ფეხბურთელებისა და ზოგიდავეების სანახავად.

ჩონ ძაან კმაყოფილი ვართ აქაური მთავრობის, ბევრი გავიკეთა, ხალხიც თავზე გვეყვებოდა, რაც იყო იმის არ თქმა არ შეიძლება, მაგრამ არის სხვაიც. შენი ოჯახი. შენი მამაპაპური ადგილი, მე ვერ ვიტყვი სამშობლო მეთქი, იმიტომ რომ სამშობლო აქ არის. ამიტომაც ავიყარეთ და წამოვედით, მაგრამ შენი ნათესაობა, ხალხი, რომლის ცხოვრებითაც ცხოვრობ, იმას შენი აინტერესებს, შენ იმისი. აი თუ გაიგებ ეს რაღაც დავკარგეთ, შეიძლება კარგად ვერც ვამბობ, აი ამან კი აგვეყარა. ისე გულახდილად რომ ვთქო, ჩონ ლამურებივით ვართ. ეს არავის ბრალია. ეს ჩონი მწარე ბედია, ირანში „გურჯები“ ვართ, საქართველოში „თათრები“. მაინც ეტყობა უკვე სხვები ვართ, თათარი შეგვარქვეს და ეს სულ გაყვება ჩემ შილს, შილიშილს, აი ესაც ძაან მწყინს, ირანში კი მაინც ქართველები ვართ. ჯობია ირანში „გურჯი“ ვიყო, ვიდრე საქართველოში თათარი (რეზო ხუციშვილი, ჟანდარი, 1978 წ. სექტემბერი).

ფარვიზ — ფარნაოზ მიქელანი (საგარეჯო) სოფ. მარტყოფში განიცდიდა ეკონომიურ გაჭირვებას. საქართველოში დასახლების შემდეგ მუშაობდა მეფრინველეობის ფაბრიკაში. ჰყავდა თავდაპირველად ავტომანქანა „გაზ — 24“, შემდეგ „ვიგული“.

ურთიერთსაუბარში ფარვიზ მიქელანი ძალიან კარგად მოიხსენიებდა ადგილობრივ ხელმძღვანელობას. მან იმდენად დავალებულად ჩათვალა თავი მათგან. რომ 1976 წ. ზამთარში თავის ოჯახში სუფრაც კი გაშალა მათ პატივსაცემად. ყველა ხელს მიწყობს და აქტივი უნდა დავპატიყო.

ჩვენთან პირადად შეხვედრისას ფარვიზამ თავისი საუბარი ასე დაასრულა: — „ძალიან კმაყოფილი ვარ, არ დაიჭვრებთ მე ძაან კარგად ვარ, ბავშვებიც კარგად არიან. აქ საქმე მომემატა, ვენახი მაქ, ეზო, იქ არა გვექონდა. ჩემი შვილებისათვის დიდი საქმე გავაკეთე“ (ფარვიზ მიქელანი, 1977 წ. ივნისი).

გურჯაანის რაიონში მცხოვრები 18 რეპარტირებული ოჯახიდან წავიდა 8 ოჯახი (5 — ჟანდრიდან, 1 — ხაშნიდან, 2 — ჩუმლაყიდან), 1 — საგარეჯოს რაიონიდან.

როგორც აღვნიშნეთ, ჩამოსახლებულებს საკმაოდ ნორმალური

საცხოვრებელი და საარსებო პირობები ჰქონდათ. ამას ვერ შეიძლებოდა ვინ პირად საუბრებშიც. ჩამოსულების უმრავლესობას არავითარი სპეციალობა არ ჰქონდა, ყველამ მიიღო სურვილისამებრ, ესტინტურა სოდ ეწვობოდნენ უმაღლეს სასწავლებლებში. ახალგაზრდებს, მსწავლეებიც სწავლობდა სკოლებში, ინტერნატებში, უმაღლეს სასწავლებლებში, ქართულ გარემოს შეჩვეულნი იყვნენ, შეიმჩნეოდა ყველას დიდი სურვილი სწავლისადმი.

ფერეიდანში მცხოვრები ბავშვების ოცნება და სურვილები შეიხანინებავად გადმოგეცა რეზა მიქელაძემ:

„ფერეიდანში ბავშვები სულ ვინტერესდებოდით ჩონ ქართველობაზე, ვინ ვიყავით, როგორი იყო ჩვენი ისტორია, როგორ მოვხვდით აქა, როგორი იყო საქართველო, სულ ვოცნებობდით— ბოლო-ბოლო ხომ შეიძლება ჩვენც მოვხვდეთ საქართველოში და ავიხილეთ კიდეც. 1978 წ. საგარეჯო.

ეს სურვილი და ოცნება დაკარგულ სამშობლოზე მემკვიდრეობით გადმოდიოდა ფერეიდანელ ქართველებში.

ზუსტად ასევე ამბობდა 1871 წ. საქართველოს მიწა-წყალზე ჩამოსული პირველი ფერეიდანელი ათამ ონიკაშვილი „ძველებისაგან გამიგია ანდაზად ხოლმეო, ეგები ეცადოთ შინისაკენ დაბრუნებასაო, ბევრი კაცი და დედაკაცი სულ ამას გვავედრებდნენ, რომ ეცადეთ აქ არ დარჩეთ და საქართველოში დაბრუნდეთ“ ხოლო 1896 წ. ყოლა ჰოსეინ ონიკაშვილი და ყოლამ რეზა ხუციშვილი „საქართველოში წამოსვლა, ქართველთა მოძებნა და ნახვა ჩვენ პატარაობიდანვე გვინდოდაო, ვიტყოდით ხოლმეო, თუ ჩონ სამშობლო საქართველოს ვერ ვიპოვნიოთ, უამისოდ ჩვენი ყოფნა შეუძლებელიაო“ (ზ. ჭიჭინაძე).

ამ მოკლე ამონაწერებში უკვე ჩანს ფერეიდანელი ახალგაზრდების სულიერი სამყარო, ეროვნული თვითშეგნება, არაჩვეულებრივად დიდი სურვილი სწავლისადმი, მაგრამ დედ-მამის უადგილო ჩარევით ბევრ მათგანს ხორცშესხმული ოცნება ალბათ მთუწვდომელი დარჩება.

თუ როგორი იყო ფერეიდანელი ახალგაზრდების განწყობა ირანში გაბრუნების წინ, ამაზე კვლავ სავსე დღიურებს მოვიშველიებთ.

„ჩონ აუკრძალეთ ბავშვებს ინსტიტუტებში და სკოლაში წასვლა“ რეზა ხუციშვილი. სოფ. ჯანდარი, 1978 წ.

მამის გარდაცვალების შემდეგ მამუკა ეხვეწებოდა დედას — ირინე ბათუაშვილს — „ნეტა სად მივიღვიართ, მამა აღარ გყავს. აქ

ხელს ვეიწყობენ, გვასწავლიან, იქ რას აპირებო, მაგრამ დედას ამის გავგონებაც არ უნდოდა. საფურა ბათუაშვილი, სოფ. ახაშენი, 1973 წ.

„ალიბიბის ბიჭი კარგი იყო, სამედიცინოს ამთავრებდა, დედამის დაძაქრი იყო ძალიან. წასვლა როგორ უნდოდა ერთ წელში კაცი ექიმი გამოვიდა, მაგრამ მოატყუეს, იქ გააგრძელებო და ვერ წავიდა დედამის წინ“. სოლოთან ბათუაშვილი. სოფ. ჩუმლაყი, 1978 წ.

„დედ-მამის შეთანხმება პირველია ოჯახში. შვილი ამის წინ ვერ წავა“. ზეინაბ-ხანუმ რაჰიმი. საგარეჯო. 1978 წ.

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ უცნაურად და უმადურად გამოიყურება ირანს გაბრუნებული ფერეიდნელი ქართველებს საქციელი. ფაქტია, რომ მათ ვერ დაათასეს ქართველი ხალხის ნდობა და მზრუნველობა და ხელზე დაიხვიეს წვრილმანი გაუგებრობანი და პატარ-პატარა დამატებითი საზრუნავები, რომელიც მოულოდნელად იჩენს თავს ადაპტაციის პერიოდში და ყოველივეს როდი ხერხდება მათი დროული მოგვარება.

წასვლის ძირითად მიზეზად ფერეიდნელები ნათესავეებთან დაშორებას იმიზეზებენ. მაგრამ ფაქტია, რომ ეს წინააღმდეგობა მათ წინაშე იღვა მაშინაც, როცა საქართველოში წამოსვლის სურვილი გამოაცხადეს. მაშინ მათ უყოყმანოდ დატოვეს ძმები, დები, მამები, დედები.

რაც შეეხება მათ მიერ დასმულ მეორე მიზეზს, რომ ფერეიდნთან გზა გაწყდაო. სიმართლეს არ შეეფერება, რადგან 1977 წლის სექტემბერში სოფ. ახაშენს შემოემატა ორი რეპატრიირებულის ოჯახი, ხოლო იმავე ზაფხულს საგარეჯოში სტუმრად ჩამოვიდა ნინო ზამანის ძმა.

ნარგიზა და ფარვიზ ბათუაშვილები აცხადებენ, რომ აქ გოგოებს ვერ გავათხოვებთ, გაათხოვების ასაკი კი უკვე უდგებათო. პაბიბოლა ხუციშვილი — სარწმუნოება გვიშლის ხელსო, რეზო ხუციშვილი — ქალაქიდან გადმოსული სოფელში დამასახლესო და სხვ.

რაც შეეხება რეპატრიირებულების წუხილს ქალების გათხოვების შესახებ შეიძლება არც იყოს საფუძველს მოკლებული, იმიტომ რომ ფერეიდანში ქორწინება შედარებით ადრეულ ასაკში ხდება. მათი გადმოცემით, 18 — 19 წლის გოგო თუ გაუთხოვარი დარჩა, უკვე „ბერია“ და „საწუნარი“.

ძველად საქართველოშიც საქორწინო ასაკი უფრო ადრეული იყო „დედ რად არ გამოთხოვე უკვე ოცი წლისა ვარო“ (ხალხური).

—ი. ქყონიას მასალები). საზოგადოებრივი ცხოვრების დაწინაურების შედეგად საქართველოში საქორწინო ასაკმა გადმოიწია, ქართველი ქალი მამაკაცის მხარდამხარ ეზიარა სწავლა-განათლებლადაც. ტურას, დრომ წაიღო ქალის უუფლებობა, კარჩაკეტილი ქალი ქალად ოჯახურ სამეურნეო წვრილმანებზე ზრუნვა. დღეს ქართველი ქალი ჩაბმულია კულტურულ-სამეურნეო ცხოვრების ფერხულში, მას გააჩნია სწავლის, შრომის უფლება. ქართველი ქალი მეცნიერი, მასწავლებელი, იურისტი, ინჟინერი და სამაგალითო დედაა.

ფერეიდნიდან გადმოსული ახალგაზრდობა სწრაფად ჩაება ახალ ცხოვრების ფერხულში და კრიტიკულად შეხედა განვლილი ცხოვრების გზას.

„აქ სულ ყველა სწავლობს, სახლში მე ხომ არ დავჯდები“. ნარგიზა ბათუაშვილი. სოფ. ახაშენი, 15 წლის.

„ჩვენ დედებს არ უსწავლიათ, განა კარგია სახლში რომ ზიან, მეც ხომ არ ვუყურებ“. ხათუნა ბათუაშვილი, სოფ. ახაშენი, 13 წლის.

„წელს ვერ მოხვდი პოლიტექნიკურ ინსტიტუტში, მაგრამ არა უშავს, ხუთი წელი რომ ვაბარო, მაინც ინჟინერი უნდა გამოვიდე“. ალექსანდრე მიქელაძე. საგარეჯო, 19 წლის.

საქართველოში ყველა სწავლობს, მეც უნდა ვისწავლო. კარგი ქართველი გავხდები, ექიმი მინდა გამოვიდე“ მამუკა (მუსა) ბათუაშვილი. სოფ. ახაშენი, 18 წლის.

„12 წლის ჩამოვედი, ინტერნატში მიმბარეს კოტეხში. ისეთი კარგი მასწავლებლები გვყავდა ქართული, ფიზიკა, რუსული ჩემს სიკოცხლეში არ დამაკვიწყდება ისინი — ქუყუნა ესარიძე და ლამარა ყალაბეგიშვილი. ძალიან მინდა მეც ისეთი ვიყო როგორც ისინი არაან. აუცილებლად მასწავლებელი გამოვალ“. თურანა ბათუაშვილი, სოფ. ჭანდარი. 18 წლის.

„მამის დალუპვის მერე ირანიდან მოწვევა მოვიდა, მაგრამ არ წავედი. იქ რა მინდა. სწავლის საშუალება არ მექნება. უნდა ვიმუშაო რომ თავი ვირჩინო. სადაც მამამ დავგტოვა იქ უნდა გავიზარდოთ“. რამაზ ბათუაშვილი, სოფ. ახაშენი. IV კლასის მოსწავლე.

საქართველოში გადმოყვანილი მოზარდები სწავლაზე უფრო ფიქრობენ, ვიდრე გათხოვებაზე, რაც ეტყობა აწუხებდათ უფროსებს.

„აქ ჩონ ქალებს ვერ დავათხოვთ. ქართველი ჩონ ქალს არ წაიყვანს, ეს ჩონი დიდი გასაჭირია. გასათხოვარი გოგონები გვყავ და აქ მარტო სწავლაზე ფიქრობენ“ (ირინე ბათუაშვილი. 1977 წ. სოფ. ახაშენი).

აქედან უკვე ჩანს, რომ მოზარდებისა და უფროსების შეხედულებები სწავლაზე ერთმანეთს სცილდება.

რაც შეეხება იმას, ადგილობრივი ოჯახი შეიყვანს თუ არა, რძალად ფერეიდნელს, ამას დრო სჭირდება. 5—6 წელიწადში ამ საკითხის უარყოფითად გადაწყვეტა სწორი არ უნდა იყოს. ფაქტია, რომ სოფლებში რეპარტირებულები კარგად შეითვისეს, ეხმარებოდნენ. ეპარტირებოდნენ ოჯახებში. მაგალითად, სოფელ ჭანდარში სუფრა არ გაიშლებოდა რეზა ხუციშვილის გარეშე.

როდესაც ფაზროლა ბათუაშვილი უბედური შემთხვევის შედეგად მოულოდნელად გარდაიცვალა, მთელმა სოფელმა აჩაშენმა მისი გარდაცვალება საკუთარ უბედურებად მიიღო. მთელი სოფელი ამოუდგა მხარში დამწუხრებულ ოჯახს. ფაზროლა ქართული წესით დაასაფლავეს. სამგლოვიარო სუფრას თამადაობდა ახაშნელი ალექსი საკაშვილი, რომელმაც საგანგებოდ აღნიშნა ქართველი და ფერეიდნელი ქართველების ურთიერთობის და დაახლოების საჭიროება.

„მთელი საქართველო და მასთან ერთად ჩვენც თქვენთან ვართ ჭირსა და ლხინში. ვიცხოვროთ მეგობრულად, ერთი გვქონდეს სიხარული, ერთად ვიყოთ გაჭირვებაში“.

რეპარტირებულების ახლო მეზობლები რიგ-რიგობით დადროდნენ მათთან, ეხმარებოდნენ. ცხადია, სოფელი ითვისებდა ფერეიდნელებს და ეს ხდებოდა არა ძალდატანებით, არამედ თავისთავად, კანონზომიერად ყოველგვარი მითითებებისა და ჩარევის გარეშე.

ფერეიდნელების აჩქარებული გადაწყვეტილების მიღება გამგზავრებასთან დაკავშირებით შეიძლება გარკვეული აგიტაციის შედეგიც იყოს.

საგანგებოდ უნდა შევჩერდეთ იმ საკითხზე, რომელიც დაისვა რეზა ხუციშვილის ირანში გამგზავრებისას: ირანში გურჯი ვიყო მირჩევნია, ვიდრე საქართველოში თათარიო.

რასაკვირველია, რეზა ხუციშვილის ირანში გადასვლის მიზეზი ეს არ ყოფილა, მაგრამ თავისთავად ეს ფაქტი მაინც გასათვალისწინებელია. ამ აზრის გავრცელებას რეპარტირებულში გარკვეული საფუძველი აქვს. პირველად ახალჩამოსულებს სოფელში ზოგიერთმა უწოდა „ირანელი თათრები“. იყო ისეთი შემთხვევებიც, როცა ახალჩამოსულებს პირდაპირ ეკითხებოდნენ „ლორის ხორცს რატომ არ ჭამ თუ ქართველი ხარო“. ან „რანაირი ქართველი ხარ ღვინოს არა სვამო“. ზოგჯერ აძალბდნენ კიდევ ღვინის დაღევას და სხვ. თავდაპირველად ახალჩამოსულებს ეს ძალიან საწყენად რჩებოდათ

და ის პატივისცემა და გულთბილი დამოკიდებულება, რაც ადგილობრივმა მოსახლეობამ გამოიჩინა მათ მიმართ რატომღაც უფრო მეტად, ვიდრე სხვების მიღმა რჩებოდა. უდავოა, ამ სიტყვებში იმალებოდა ადგილობრივი ფერული აზრი როგორც ეს რეზამ და მისთანებმა ვაიგეს, არამედ დაკარგული თანამომქმეების ჩამოსვლით გახარებულ ადგილობრივ მცხოვრებელთა დაინტერესება მათი ყოფა-ცხოვრების ცალკეული დეტალებით. რასაკვირველია, ამ შემთხვევაში არ იქნა სწორედ გათვალისწინებული ფერეიდნელი კაცის ბუნება, ხასიათი თუ განწყობილება, რომლის უკან დგას საუკუნეობრივი ჩაგვრა, უცხო ტომისგან შევიწროება, ძალად გამაჰმადიანება, თანამომქმეებთან შეხვედრის, ქართული მიწის შეხების დაუოკებელი სურვილი. იგი მთელი თავისი არსებობის მანძილზე ამოყობდა სწორედ თავისი ქართველობით, თავისი სულიერი გამძლეობით. როდესაც უცხო ქვეყანაში, ერთ მტკაველ მიწაზე ისე მტკიცედ და ამოყად იცავდა თავის მშობლიურ ენას, რომ ბევრი ფერეიდანში მცხოვრები სპარსელი თუ ბახტიარი სიამოვნებით ითვისებდა ქართულს თავის რჯახში სასაუბროდ. იგი, გამაჰმადიანებული, თამამად გაიძახოდა მთელ სპარსეთში ქართველი ვარო, ამბობდა ყველგან შინ და გარეთ, მტერთან და მოყვარესთან და თავიც მოსწონდა ამით (ლ. აღნაშვილი). მან უყოყმანოდ დატოვა თავისი ფერეიდანი, სადაც დაიბადა და აღიზარდა, თავისი ნათესაობა, რათა მშობლიურ მიწა-წყალზე ექმებნა საბოლოო სამკვიდრო.

აი, სწორედ ამიტომ ის მეტად ეძიებს თავის თანამომქმეთა შორის თანაგრძნობას, სიტბოს, სიყვარულს და დაფასებას თავისი წარსული მძიმე ცხოვრების საფასურად.

ფერეიდნელი კაცის სწორედ ეს გააზიზებული პატრიოტიზმი და დიდი სურვილი ქართველობისა ვერ გაითვალისწინა ადგილობრივმა მცხოვრებლებმა, მათმა უბრალო, დაუფიქრებელმა თქმამ თუ საქციელმა, მაშინ როდესაც საჭირო იყო სათანადო ფრთხილი დამოკიდებულება, ისტორიულად ბედისგან დაჩაგრულ ჩვენს თანამომქმეს მტკივნეული იარა განუახლა.

დრომ თავისი გაიტანა, მამაკაცები შეეჩვივნენ სასმელს, ვენახსაც უვლიან და ღვინოსაც სწურავენ. ირინე ბათუმ-ვილის გადმოცემით, ბავშვები ხუმრობით ეუბნებოდნენ „მამაშენი ყურანს სწავლობდა, შენ ღვინის სმასაო“. რაც შეეხება ღორის ხორცს, მართალია, სახლისთვის არ ყიდულობენ, მაგრამ ბავშვები ინტერნატებში, მამაკაცები სასადილოში, სტუმრობის დროს არ არჩევდნენ სხვა ხორცისაგან. შეგუება ადგილობრივ გარემოსთან

ხდებოდა კანონზომიერდ, მაგრამ პირველი აჩქარებული, დაუფიქრებელი თქმა თუ მოქმედება ზოგიერთთა მიერ მოხერხებულად იქნა გამოყენებული მათი გულის ასაცრუებლად.

რაც შეეხება სარწმუნოების სხვადასხვაობას, ფერეიდნელები-სათვის არავის არ აუკრძალავს თავისი სარწმუნოებრივი წესების შესრულება. თავდაპირველად ისინი მეჩეთის გახსნასაც თხოულობდნენ. ამჟამად ამ ამბის გაგონება მათ ღიმილს გგვრის.

ჩვენ სპეციალურად ვესაუბრეთ იმ საწარმოს მუშა-მოსამსახურეებს, სადაც ფერეიდნელებს უხდებათ მუშაობა და გაირკვა, რომ მამაკაცები მთელი დღის განმავლობაში ერთხელაც არ გადიან სალოცავად. ამას ვერ ვიტყვით ქალებზე. ფერეიდნელი ქართველების უკან გაბრუნების საქმეში, შეიძლება ითქვას, გარკვეული და მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს ფერეიდნელმა ქალებმა. რომლებიც მთელ დღეებს ტირილში, ვაებაში ატარებდნენ და უარყოფითად ეკიდებოდნენ ყველაფერს.

აქ საჭიროა გათვალისწინებული იქნეს ის ფაქტიც, რომ მამაკაცებთან შედარებით ქალები უფრო ძნელად ეთვისებიან ახალ გარემოს. თვით ფერეიდანშიც ამ თვისებამ განაპირობა სწორედ ქალების მიერ ქართული ენისა და წეს-ჩვეულებების დღემდე შემონახვა.

საქართველოშიც ისინი უფრო მტკივნეულად განიცდიან შეჩვეული გარემოს მოცილებას და ნათესავებთან დაცილებასაც. ამიტომ სასურველი იქნება სწორედ ქართველმა ქალებმა აიღონ ხელში მათი შეფობა, გააღვიძონ მათში ეროვნული თვითშეგნება, აგრძნობინონ მეტი მშობლიური სითბო, სიყვარული, რაც გაუადვილებს მათ ახალ გარემოსთან შეგუების პროცესს.

დარჩენილი რეპატრიანტები უარყოფითად ახასიათებენ ირანს გაბრუნებული ფერეიდნელების საქციელს.

„აბა არ უნდოდა ფაზროლას, სამუშაო აქ, მანქანა აქ, ცოლი მუშაობს, ..თახად მოსულები“ შეწუხებულები არიან, მარტო ზო მოგვეწყინდების აქაო“. ბოლყეისა ბათუაშვილი, ახაშენი, 1978 წ.

„იქ ისე ძვირია ცხოვრება, სინათლე. აქა ყველაფერს ვანთებთ, განა ერთ კაპიკს კი ვიხდით, ყველაფერში უფასოთა ვართ, განა ამას დანახვა არ უნდა“. სოლთანა ბათუაშვილი, ჩუმლაყი, 1978 წ.

„თუკი კარგები იყვნენ საქართველოს არ უღალატებდნენ“. რამანა ონიკაშვილი, საგარეჯო, 1978 წ. და სხვ.

ცნობილია, რომ სამეურნეო-ეკონომიკური პირობების თავისებურებით არის გამოწვეული ფერეიდნის მამრობითი სქესის მო-

სახლეობის სეზონური მიგრაცია ზამთრის პერიოდში. ისინი ძირითადად დიდ ქალაქებში გადაიან „საშოვარზე“, სადაც ყველანაირ სამუშაოს ასრულებენ, ძირითადად დამხმარე მუშის. აგრძელებენ და შემდეგ ისევ ბრუნდებიან ფერეიდანში. დება ყოველ წელწადს, ამიტომ ფერეიდნელებში „საშოვარზე“ გასვლა უკვე მის პირადულ თვისებადაც იქცა. ფერეიდანში არსებობს ასეთი თქმულება „გურჯ-ჯაკაბას“ შესახებ, რომელიც ნაწილობრივ ფერეიდნელის სწორედ ამ თვისებაზე მიუთითებს.

„აქვანის პროვინციაში მუშაობდა კაკაბა (ზედმეტი ლაპარაკის გამო შერქმეული სახელია) თავის ამხანაგებთან ერთად „ქირით“. ცოტა ფული რომ გააქეთა, ველარ აჩერებენ კაკაბას, სოფელში მიიწვია წავედო, რატომ — ეუბნებიან ამხანაგები, ძლივ დავბინავდითო.

ერთ დღეს ონიკაშვილი იყო, თქვა ავად ვარო და სამუშაოდ არ წავიდა, ყველანი რო წავედნენ, ადგა და კაკაბას ფული მოპარა. მოვიდა კაკაბა, ნახა ფული აღარ აქვს, დამუნჯდა, აღარ ლაპარაკობს სოფელში წასვლაზე. ყველას გაუკვირდა და იკითხა — კაკაბას რა მოუვიდა. სოფელში აღარ მიდისო?

არაო, თქვა ონიკაშვილმა — ფრთები დავკერ კაკაბას, რალას წავა სოფელშიო“.

სწორედ კაკაბასავით მოუვიდათ ჩვენს ხალხს — გვითხრა ერთ-ერთმა რეპატრიანტმა — ამათ კაი ცხოვრება, ფული იშოვეს და მერე აქ როგორღა გაჩერდებოდნენ. ფარნაოზი, მაგალითად, ლარიბად ცხოვრობდა, აქ სუყველაზე მეტად დაწინაურდა და ფულმა დაუჯიკა, აღარ გააჩერა. ერთია რომ ფრთები ვერაინ დააქრაო.

ფერეიდნელი ქართველების გადაწყვეტილების მიღება ძველ საცხოვრებელ ადგილას დაბრუნების შესახებ, უპირველესად შეიძლება აიხსნას იმ ადაპტაციური სიმძნელებით, რომლებიც როგორც სპეციალურ სოციოლოგიურ ლიტერატურაშია ცნობილი, ყოველთვის წარმოიშვებიან ახალ გარემოსთან შეგუების პროცესში. ამ დროს ადამიანი განიცდის როგორც ფსიქოლოგიურ ისე ფიზიოლოგიურ გარდატეხას, მისი სულიერი თვისებების გამძლეობა ჯერ კიდევ არ არის მთლიანად ჩამოყალიბებული და გამაგრებული; ამიტომ ამ გარდატეხის მომენტში იგი იოლად ვარდება სხვათა გავლენის ქვეშ. გაბრუნებულ რეპატრიანტებში შესაძლებელია მართლაც ერობა ვინმე პირადი თუ სხვა მიზნებით დაინტერესებული პირი, რომელიც მონდომებული იყო „აემღვრია წყალი“, ჩრდილი მიეყე-

ნებინა გადასახლების ამ წმინდა იდეისთვის, რადგან წასულთა ძირითადი ნაწილის ყოყმანობაში აშკარად იგონობოდა ავტორის გავლენაც.

ამავე დროს ადაპტაციის პერიოდში, სხვადასხვა ფაქტორთა შორის, აღამიანთა ქცევისა და ან რაიმე გადაწყვეტილების მიღების დროს გარკვეულ როლს რომ თამაშობენ, მნიშვნელოვანი როლი ტრადიციასაც მიეკუთვნება. ადაპტაციაზე ტრადიციის გავლენაც უნდა ვივარაუდოთ. რომელიც არეკლავს აღამიანების მიერ მოქმედებასა და ქცევაში განმამტკიცებელ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. ტრადიცია აღმოცენებულია საზოგადოებრივი ყოფიერების საფუძველზე და გადაეცემა თაობიდან თაობას. ტრადიციის კვალი დიდხანს რჩება აღამიანთა ცხოვრებაში და მისი შეცვლა ან უკუგდება გარკვეულ წინააღმდეგობებთან არის დაკავშირებული (მ. გეგშიძე).

მოსახლეობის ადაპტაციის შესწავლის დროს ერთ-ერთ აუცილებელ ასპექტად მიჩნეულია „აღამიანის ფაქტორის“ გათვალისწინებაც, რასთანაც უშუალოდაა დაკავშირებული სოციალური ჰიგიენის, სოციალური ესთეტიკის, ფიზიოლოგიური ეკოლოგიის, ადაპტაციის და სხვა მნიშვნელოვანი მხარეები, რომელიც ყოველთვის მოითხოვს სათანადო ყურადღებას ახალი საქმიანობის ათვისების დროს, ახალ გარემოსთან შეგუების დროს და სხვ. საქართველოს მაგალითიდან ცნობილია ფაქტი, რომ ხევსურები, როდესაც მალაღმთიანი გარემოდან პირდაპირ აღმოსავლეთ საქართველოს გაშლილ, უდაბნო ველის ზოლში დაასახლეს, მაშინვე წააწყდნენ ფიზიოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ სიძნელეებს; ვერც მათი სამეურნეო-საწარმოო ტრადიცია და გამოცდილება შეეგუა ადვილად ახალ გარემოს (ა. კაცაძე). ცნობილია, რომ ხევსურთა ნაწილი უკან გაბრუნდა ძველ საცხოვრისში.

ასევე მძიმედ მიმდინარეობდა მალაღმთიანი ფერეიდნიდან კახეთის ბარში ჩამოსახლებული ფერეიდნელების შეგუებაც ადგილობრივ პირობებთან.

ფერეიდნელთა ჩამოსახლების დასაწყისშივე წავაწყდით საწარმოო ადაპტაციის სიძნელეებს. ფერეიდნელისთვის იმთავითვე უცხო აღმოჩნდა მებოსტნეობის, მევენახეობის და ბარული სისტემის მემინდვრეობის სამეურნეო-შრომითი მოთხოვნები. ამიტომ ზოხდა, რომ ფერეიდნელთა ერთმა ნაწილმა ლტოლვა იწყო ქალაქისაკენ, მეორე ნაწილმა კი საერთოდ უარი განაცხადა სამეურნეო შრომაში ჩაბმაზე და იოლი გზით დააპირა თავის რჩენა.

ამავე დროს მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ადამიანის პირადული თავისებურებაც: გამძლეობა, ნებისყოფა, ბეჯითობა. შრომასაღმე და მოკიდებულება და სხვ. ზოგი ფერეიდნელები მუშაობის გულისყურით მოეკიდა ახლად შეთვისებულ სპეციალურ დაუდლო, საკუთარ კარმიდამოსაც მიხედა და დაფუძნდა, ზოგმა პირიქით, მუშაობაზე გული აიცრუა, სისტემატურად იცვლიდა სამუშაო ადგილს. ასეთი პიროვნებების ადგილზე დამკვიდრება უფრო გაძნელდა და უკან გაბრუნებაც იოლად გადაწყვიტა.

ადაპტაციის სიძნელე და სირთულე გამოწვეული იყო იმიტაც, რომ ფერეიდნელებისთვის სრულიად უცხოა სოციალისტური ყოფა. ისინი ჭერ კიდევ კერპომესაკუთრული გავლენის ქვეშ არიან და კერპო საკუთრების ის პრინციპები, რომელიც ჩვენში დრომოკმულია უჩვეულო აღმოჩნდა იმათთვის, რამაც ხელი შეუწყო ზოგიერთ გულაცრუებულს გაჩენოდა უკან დაბრუნების სურვილი.

ადაპტაციის პერიოდში ყურადსაღებია რეპატრიირებულთა ასაკიც. ცნობილია, რომ უფროსი თაობის ადაპტაცია უფრო ძნელად მიმდინარე პროცესია, ვიდრე ახალგაზრდობის, ძველ თაობას უჭირს თავისი მამაპაპეული საცხოვრისის მიტოვება და ახალზე დამკვიდრება, ახალი თაობა კი სწრაფად, თვისობრივად ეგუება ახალ გარემოს.

ფერეიდნელ მშობლებსა და შვილებს შორის წარმოშობილი აზრთა სხვადასხვაობა „დარჩენს“ თუ „წავიდეს“ წარსულსა და მომავალს შორის დაპირისპირებაა — წარსულს მშობლები, ძველი თაობა ებღაუჭება, მომავალს — შვილები, ახალი თაობა, რომელიც სწავლობს ქართულ სკოლებში, ინტერნატებში, უმაღლეს სასწავლებლებში, ჰყავს ქართველი ტოლ-მეგობრები. ფერეიდნელმა ახალგაზრდობამ მაშინვე გამოამყდავნა ის საუკეთესო, რაც ახალგაზრდას ჰქირდება უპირველესად — სწავლისაკენ, ახალი ცხოვრებისაკენ სწრაფვა.

ფერეიდნელი ახალგაზრდობა ჩვენი მომავალი თაობაა. მათი დამოკიდებულება ქართული გარემოსაღმე იმის მაუწყებელია, რომ დარჩენილა ფერეიდნელი ახალგაზრდების ადაპტაცია გარკვეული წარმატებებით მიმდინარეობს და რომ უახლეს ხანში ჩვენი თანამოძენი ქართველი ხალხის შრომით ფერხულში ჩადგებიან და სათანადო წვლილს შეიტანენ ქართული კულტურის განვითარების საქმეში.

საქართველოში დარჩენილი რეპატრიირებულები ერთგულად ჩაებნენ ქართველი ხალხის შრომით ფერხულში: რეზო ონიკაშვი-

ლი (ვაზისუბნიდან. მისი ვაჟი ჰასანი დაქორწინდა ინგილოელ ნათელა ფოლადიშვილზე), გუგუნანის ოჯახი (ვაზისუბანი), რეზო მიქელაძის და რამანა ონიკაშვილის (საგარეჯო), ბოლქვისა ბათუმის ვილის, ახალმოსახლე მაჰმუდ ფანიაშვილისა და ჰუსეინ აბრამიშვილის (ახაშენი), კოლია ონიკაშვილისა (ვაზისუბანი) და საფურა ასლანიშვილი თავისი ვაჟებთან — ჯამალა, ალიკა და ყოლია. სულ დარჩენილია 14 ოჯახი.

სოფ. ახაშენში მცხოვრები ექვსი ოჯახიდან უმრავლესობა მუშაობს მუკუზნის საბჭოთა მეურნეობაში.

1. ბათუაშვილი ფარანგისა — მუკუზნის საბჭოთა მეურნეობაში.
2. ბათუაშვილი საფურა — პენსიონერია. მისი ერთი შვილი მუშაობს მუკუზნის მევენახეობის საბჭოთა მეურნეობაში, ხოლო მეორე მუკუზნის № 1 ლენინის ქარხანაში დაცვის მუშად.
3. ბათუაშვილი ალიკა — დაამთავრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტი. თბილისში აქვს ბინა.
4. ასლანიშვილი ბაბული — პენსიონერი. ჰყავს ორი შვილი, რომლებიც სწავლობენ ახაშენის საშუალო სკოლაში.
5. აბრამიშვილი ჰუსეინა — ჰყავს მეუღლე და 5 მცირეწლოვანი შვილი.
6. ფანიაშვილი მაჰმუდა — ჰყავს მეუღლე და 6 მცირეწლოვანი შვილი.

აბრამიშვილმა ჰუსეინ და მაჰმუდ ფანიაშვილმა დაამთავრეს დოსააფის ავტოსკოლა.

სოფ. ვაზისუბანში ცხოვრობს 3 ოჯახი. სამივე კოლმეურნეობაში მუშაობს.

1. ონიკაშვილი გულამრეზა ფაზროულას ძე მუშაობს ვაზისუბნის კოლქეურნეობაში საწყობის გამგედ. მეუღლე ჯამილა კოლას ასული დიასახლისია, ჰყავთ 6 შვილი.

ჰასანა — სამედიცინო ინსტიტუტის V კურსის სტუდენტი.

ალია — თსუ იურიდიული ფაკულტეტის II კურსის სტუდენტი.

2. ონიკაშვილი კოლია ალიავას ძე — კოლმეურნეობის მძღოლია. მეუღლე — ონიკაშვილი მასუმა ალიაქბარის ასული მუშაობს საბავშვო ბაღში. ჰყავთ 6 შვილი, უფროსი შვილი ჰასანა სწავლობს სამედიცინო ინსტიტუტში. V კურსის სტუდენტია; ქეთინო — თსუ ფილოლოგიური ფაკულტეტის III კურსის, ხოლო მარეხი — III სამედიცინო ტექნიკუმის II კურსის სტუდენტია.

3. გუგუნანი ნაჯაფა ფაზროლას ძე მუშაობს კოლმეურნობაში მკედლად. მეუღლე — საბავშვო ბაღში. ჰყავთ 5 შვილი. ფატიმა — სამედიცინო ინსტიტუტის მოსამზადებელ კურსის მსწავლე სოფ. ჩუმლაყში დარჩა ერთი ოჯახი.
1. ბათვანი მაჰმად ბალირას ძე — მუშაობს ჩუმლაყის კოლმეურნობაში ზეინკლად. მეუღლე — ბათვანი სულთანა ალიმოჰანადის ასული დიასახლისია. ჰყავთ 8 შვილი. მაჰმადა — თბილისის III სამედიცინო ტექნიკუმის II კურსის სტუდენტია; მუსტაფა — სამედიცინო ინსტიტუტის V კურსის სტუდენტია; ზაბიუულა — თსუ იურიდიული ფაკულტეტის II კურსის, ხოლო ნურია — თსუ იურიდიული ფაკულტეტის I კურსის სტუდენტი. საგარეჯოში ცხოვრობს სამი ოჯახი.
1. მიქელანი რეზა — ცხოვრობს თბილისში, მუშაობს აღმოსავლეთ-მცოდნეობის ინსტიტუტში; მეუღლე — მარზია მოაჰედი — დიასახლისია; ჰყავთ 4 შვილი.
2. ესკანდერ ასლანი — მუშაობს საგარეჯოში. მეუღლე დიასახლისია. ჰყავთ 7 შვილი.
3. ნოსრათოლა ალას ძე რაჰიმი — მუშაობს საგარეჯოში მეფრინველეობის ფაბრიკაში. მეუღლე ზეინაბ-ხანუმ ონიკაშვილი დიასახლანია. ჰყავთ 5 შვილი. უფროსი მუსტაფა — მურთაზი სამედიცინო ინსტიტუტის VI კურსის სტუდენტია.

პარტიის რაიონული კომიტეტები მნიშვნელოვან მასობრივ-პოლიტიკურ ღონისძიებებს ახორციელებენ ირანიდან რეპატრიირებული ქართველების ადგილზე დამაგრების მიზნით. ტარდება მათთან ახსნა-განმარტებითი მუშაობა კეთილგანწყობილი ურთიერთობისა და საქმიანი კონტაქტის დასამყარებლად.

საქართველოს ალკ. გურჯაანის რაიკომი გარკვეულ მუშაობას აწარმოებს ფერეიდნელ მოსწავლეებთან მათი კომუნისტური სულისკვეთებით აღზრდის საქმეში. ასევე ტარდება მთელი რიგი ღონისძიებები მოსწავლეთა თავისუფალი დროის გონივრული ორგანიზაციის თვალსაზრისით. ზაფხულის პერიოდში ვაზისუბნის საშუალო სკოლის პიონერებისა და კოლმეურნეობების კომკავშირელების ინიციატივით შეიქმნა პიტნერული ეზოს ბანაკი „ნაკადული“, სადაც რაზმის ხელმძღვანელად აირჩიეს ფერეიდნელი თალათა რეზოს ასული ონიკაშვილი.

ფერეიდნელი მოსწავლეების აქტიური მონაწილეობით გურჯაანის სკოლა-ინტერნატში ჩატარდა საზეიმო დილა სასწავლო წლის დაწყებასთან დაკავშირებით.

ჩატარდა ი. გოგებაშვილის „დედა ენის“ გამოცემის 100 წლის-
თავისადმი მიძღვნილი ღონისძიება, სადაც აქტიური მონაწილეო-
ბისათვის ფერეიდნელი ვახტანგ ონიკაშვილი და ჯამალა ონიკაშ-
ვილი დაჯილდოვდნენ მხატვრული ლიტერატურით. მათ მონაწილე-
ობა მიიღეს კომკავშირის რაიონული კომიტეტის მიერ მოწყობილ
სახალწლო ზეიმში კურორტ ახტალაზე დადგმულ ნაძვის ხესთან.
რაიონში ტარდება მრავალი მასობრივ-პოლიტიკური ღონის-
ძიება, სადაც სისტემატურად ლებულობენ მონაწილეობას რეპატ-
რიირებულები.

ირანიდან რეპატრიირებულ ფერეიდნელ ქართველებში ადაპ-
ტაციის მიმდინარეობის შედეგების კვლევისას გამოვლინდა, რომ
მიზანშეწონილი იქნება ახალგაზრდობაში პროფესიული ადაპტაცი-
ის სოციალური პროცესების კონკრეტულ-სოციოლოგიური შესწავ-
ლა და სათანადო პრაქტიკული რეკომენდაციების შემუშავება.
ახალგაზრდობის პროფესიული ადაპტაცია ძირითადად მოზარდი
თაობის შრომითი საქმიანობისადმი შეგუების პროცესია. ამასთანა-
ვე, ახალგაზრდობა პროფესიას უნდა ირჩევდეს შინაგანი შესაძ-
ლებლობების მიხედვით. ჩვენი დაკვირვებით, ახალგაზრდობის და-
ინტერესება სასოფლო-სამეურნეო პროფესიისადმი მინიმალურია,
ძირითადად სურვილი აქვთ დაეუფლონ ექიმის, პედაგოგის, ინჟინ-
რის, იურისტის პროფესიას, შეიმჩნევა სასოფლო-სამეურნეო შრო-
მის არაპოპულარობა ახალგაზრდობაში. სწორი გზის ასარჩევად
ახალგაზრდობას უნდა ჰქონდეს ადგილზე სწორად არჩეული პრო-
ფესიით დაინტერესებისა და თავისუფალი დროის გონივრულად
გატარების შესაძლებლობები. გარდა ამისა, ამ ზონის სამეურნეო-
ეკონომიკური პირობები იძლევა იმის შესაძლებლობას, რომ ახალ-
გაზრდობა დავსაქმოთ არა მარტო მემინდვრეობაში, მევენახეო-
ბასა და მებაღეობაში, არამედ ხელი შევუწყოთ აითვისოს და
გამოიყენოს სასოფლო-სამეურნეო შრომაში გამოყენებული ახა-
ლი პროფესიები, როგორცაა მექანიკოსის, ზეინკლის, ტრაქტორის-
ტის და სხვ.

სასურველი იქნება ფერეიდნელების იდეურ-პოლიტიკური
მომზადების ამალგების მიზნით ინდივიდუალური საუბრების ჩა-
ტარება საქართველოს ისტორიის ცალკეულ საკითხებზე, საქარ-
თველოს რუსეთთან შეერთების მნიშვნელობაზე, სსრკ მიღწევებზე

ეკონომიკის, მძიმე მრეწველობის და კულტურის დარგებში, საერთაშორისო მნიშვნელობის თემებზე და სხვ.

სათანადო ყურადღება უნდა მიექცეს ფერეიდნელ მოხერხდეს მათი ჩაბმა კოლექტიურ მუშაობაში.

უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ფერეიდნელ ქართველ ქალებს დიდი ამაგი მიუძღვით ფერეიდნელებში ქართული ენისა და ეროვნული თვითშეგნების შენარჩუნების საქმეში. ფერეიდნელი დედა ქართული ნანათი აკვირდნენ უნერგავდა შვილს დაკარგული სამშობლოს სიყვარულს და ზღაპრებითა და ლეგენდებით საქართველოს შესახებ ზრდიდა მათში სამშობლოს ძიების ფარულ სურვილს და ინტერესს.

ამავე დროს ფერეიდნელი ქალები ისტორიულად ცნობილი იყვნენ როგორც მხნე და მშრომელი, მამაკაცების მხარდამხარ ერთგულად ეწეოდნენ ცხოვრების მძიმე კაპანს. „ქართველ ქალთა ყანაში და ბაღში მუშაობით გაკვირვებულნი იყვნენ სპარსელი ქალები და კაცებიო“ (ზ. ჭიჭინაძე).

საქართველოში თუ ფერეიდნელმა ქალებმა საწინააღმდეგო სურათი აჩვენეს, ეს გამოწვეული უნდა იყოს იმ ადაპტაციური სიძნელეებით, რომელიც ახალ გარემოსთან შეგუების პროცესში წარმოიშვებოდა. ამიტომ ხელი უნდა შეეწყოს მათ. მართალია, ზოგიერთი მათგანი არ მიდის სამუშაოზე. მაგრამ ეხერხებათ კერძო რეწვა, ქსოვა, კერვა და სხვ. მაგალითად, გუგუნანი, ფანიაშვილი და აბრამიშვილი დაოსტატებულნი არიან ხალიჩების ქსოვაში.

ახალი კონსტიტუციის მე-17 მუხლის შესაბამისად სსრ კავშირში ნებადართულია შინამრეწველურ-ხელოსნური საქმიანობის ინდივიდუალური შრომითი საქმიანობა, რომელიც დაფუძნებულია მხოლოდ მოქალაქეთა და მისი ოჯახის წევრთა პირად შრომაზე.

ეს მუხლი შესაძლებელია გამოვიყენოთ ფერეიდნელებზე და დავსაქმოთ ისანი საყოფაცხოვრებო მომსახურების ობიექტებზე.

ხალიჩისცმდონეობის გავრცელებას ადგილობრივი მოსახლეობაც შეუწყობს ხელს და მათი დაახლოების ერთ-ერთ საშუალებად იქცევა.

მეტი ყურადღება უნდა მიექცეს ადგილობრივ მცხოვრებთა მო-

საზრებებსა და წინადადებებს ფერეიდნელი ქართველების ადამ-
ტირების საკითხში, რადგან ისინი უკეთ იცნობენ მეზობელ ჩამო-
სახლებულებს.

არის კონკრეტული მიზეზები რეპატრიანტთა მსაყვედურებშია
ხშირად ოჯახებში ვხვდებით უყურადღებობის ფაქტებს, როცა მო-
საგვარებელია მთელი რიგი არსებითი, ცხოვრებისეული საკითხები.

ხშირად ხდება რომ ჩამოსახლებულები ასეთ ცხოვრებისეულ
ფაქტებს მეტ ყურადღებას აქცევენ ვიდრე მზრუნველობისას, რაც
იწვევს მათ უკმაყოფილებას, ამიტომ საჭირო იქნება სწორედ ამ
გამონაკლისს მიექცეს განსაკუთრებული ყურადღება.

საქართველოს ალკ გურჯაანის რაიკომს შეუსწავლია ფერეიდ-
ნელი მოსწავლეების ინტერესები მიდრეკილებების მიხედვით, აქ
გამუქებულია ახალგაზრდების სურვილები, რა ინტერესებთ უფრო
მეტად. დემოგრაფიული მონაცემებიდან ჩანს, რომ მოსწავლე ახალ-
გაზრდობა ინტერესს იჩენს მუსიკის, სპორტის, ცეკვის, ზოგი ხელ-
საქმის და სხვათა მიმართ. საჭიროა დავეხმაროთ ფერეიდნელ მოს-
წავლეებს, რაკი სურვილი გამოთქვებს მივცეთ საშუალება შეისწავ-
ლონ ქართული ცეკვები, ჩავაბათ სპორტში. ეს იქნება ფერეიდნე-
ლი ახალგაზრდობის დაინტერესების შესანიშნავი საშუალება.

ადაპტაციური სიძნელების გამო ხშირად ვხვდებით მოულოდ-
ნელად წარმოშობილ ფაქტებს, რომელიც არსებით წინააღმდეგო-
ბებში გვაგდებს. ამიტომ მოსახლეობის ორგანიზებული ვადმოყვა-
ნის დროს სასურველია წინასწარ გავითვალისწინოთ ძველი სა-
ცხოვრებლის სოციალურ-ეკონომიკური შესაძლებლობები, სხვა სამ-
ყაროდან ვადმოსახლებული ხალხის სულიერი სამყარო და გამო-
ჩენილი იქნეს მეტი სიფრთხილე მათი ახალ გარემოს სოციალურ-
ეკონომიკურ შედეგებთან შეგუების პროცესში.

ნაწილობრივ ამ პერიოდში, ანგარიში უნდა გაეწიოს ჩამოსახ-
ლებულების სურვილებსაც შესაძლებლობების ფარგლებში.

საშური ავიტაცია-პროპაგანდის ფართოდ გამლა ადგილობ-
რივ მოსახლეობაში, ყურადღების გამახვილება ფერეიდნელთა ჩა-
მოსახლების ეროვნულ მნიშვნელობაზე, ზოგიერთ რეპატრიანტთა
ირანში გაბრუნების მიზეზების სწორი ახსნა, რათა არ დაიკარგოს
ფერეიდნელებისადმი ნდობა და სიყვარული.

ქართველი ფერეიდნელების ერთი ნაწილის უკან, ირანში გა-
ბრუნებამ ჩირქი არ უნდა მოსცხოს პატიოსანი ქართველი ფერეიდ-
ნელების სახელებს, რომელნიც ალალი გულით შემოვიდნენ სა-

ნატრელ მამა-პაპათა მიწა-წყალზე სამარადეთამოდ დასამკვიდრებ-
ლად და ფერეიდანში მყოფ თანამომკმეებს, რომელთაც ^{საქართველო} მიიჩნიეს ის ადამიანები ფერეიდნელთა დედასამშობლო ^{საქართველო} ნების წმინდა იდეას ჩრდილი რომ მიაყენეს.

გაბრუნებულ ფერეიდნელთა ნაწილი უკვე გრძნობს თავის
დიდ დანაშაულს თავის თავის, სინდისის და დედასამშობლოს წინა-
შე, რაზეც მეტყველებენ ფერეიდნიდან მათ მიერ გამოგზავნილი ბა-
რათები*.

ყოლია ბათუაშვილი
სამედიცინო ინსტიტუტის I კურსის
ყოფილი სტუდენტი
სალამი ჩემს ძვირფას მასწავლებელს
ბატონ რეზა-ყოლი მიქელაძეს

სალმის და მოკითხვის შემდეგ იმედი მაქ რომ ყოველთვის ჯან-
მრთელი და ბედნიერი იქნებით. დიახ, მე წერილს გწერ როგორც
დაუჭერებელი მოსწავლე მასწავლებელს. ზუსტად ასეთი დონე არ-
სებობს ჩვენს შორის.

რა დამავიწყებს ბ-ნო რეზო თქვენ თავს, თქვენ ბოლო დარი-
გებას ქ. რიგაში; რა კარგად მითხარ მაშინ, ის შენი გულის სიტ-
ყვები სულ მახსოვს და არც არასდროს დამავიწყდება. ვახსოვს რა
მითხარ? ნუ წახოლ ირანს, დარჩი შენს სამშობლოში შენ მამა-
პაპათა მიწაზე, შეასრულე ჩვენი ძველების ანდერძი, ისწავლე და
ბედნიერი კაცი იქნებით.

დაგვიანებულია უკვე, მწარედ დაგვიანებული. არ შევასრულე
კეთილი კაცის დარიგება.

და თქონ უნდა იზრუნოთ კვლავ ფერეიდანის მომავალზე. აქ
უფრო მწარედ ვგრძნობ ყველაფერს. ალბათ, გაინტერესებს მე რას
ვაკეთებ აქა. სამწუხაროდ ჯერ არაფერს. სამუშაო არა მაქ, მე
მგონი ვიშოვი. ჩონ სახლი ავაშენეთ, დავბინავდით. ხუციშვილები
რომ დაბრუნდნენ აქა ჯერაც მდგმურად არიან. ჩვენი სოფელი გა-
იზარდა. დენიც გაიყვანეს. ხალხი ჯერ იგივეა, რაც მაშინ და შეკა-
მანდიც იგივეა, რაც მაშინ.

10 დღე უკლია 1980 წ. გთხოვთ ჩემი სალამი გადასცეთ ყვე-
ლა ჩონ ფერეიდნელ ქართველებს. ბატონ თენგიზ გორდელაძეს,
ქრისტიანული ახალი წელი 1980 წ. მიულოცოთ ყველა ქართველს.

* ბარათების მოწოდებისათვის უღრმეს მადლობას მოვახსენებ რეპატრიირე-
ბულებს — რ. მიქელაძეს, ა. ბათუაშვილს, ჰ. ონიკაშვილს.

ღმერთმა ქნას, რომ ეს წელი ბარაქიანი, მშვიდობიანი და სიზარულის წელი იყოს ყველა ქართველისათვის და ყველა ადამიანისათვის. თურმე რა ბრძნული ნათქვამია, ნურასდროს შესწავლილხარ, ნუ გასცელი სხვის სამშობლოზეო. არასოდეს ჩვენი თბილისი არ გაცვალოთ სხვათა სამოთხეზე. ამით მოიხდი შენ ვალს სამშობლოს წინაშე. ისწავლეთ და იდიდეთ, იამაყეთ დედა საქართველოთი ვითარცა ნამდვილი ქართველნი, თქვენს პაპის მიწა-წყალზე. ვაი, იმ გუთნის დედას პაპის საფლავ რომ ხნავდესო.

აფსუს რა გვიან გავიგეთ.

1979 წ. დეკემბერი.

გამარჯობა ალი!

იმედია ოჯახთან ერთად კარგად იქნებით. ჩემგნით და ჩემ ცოლ-შვილით მოკითხვა ყველა ახლობლებს.

მოკითხვა საქართველოს ყველა ქართველს განსაკუთრებით ბ-ნ თენგიზ გორდელაძეს. ძალიან დავალბებული ვართ. ზოგიერთი მეგობრის გაცნობა კი ძალიან ძნელი ყოფილა. რამდენ ოჯახი, რომლებიც დავბრუნდით საქართველოდან ძალიან ვწვავლობთ სამსახურისთვის. ამჯემად რომ მაჰმადი და თორმეტი იმამში მოიღწენ და შითხრან სად გირჩევენია საქართველოში თუ იმ ღუნიაზეო, გეფიცები ვინც რო გწამს, ვეტყოდი, საქართველო მირჩევენია მეტეტი.

რატომ დაგიმალოთ თქვენ რო ძალიან მინდა საქართველოს ნახვა და ჩამოსვლა საქართველოში, მაგრამ რანაირად არ ვიცი იმიტომ რომ გვრცხვენია კვლავ საქართველოს მთავრობას ვთხოვოთ.

ჩამოსულებიდან მარტო ჯავადაა კარგად, იმიტომ რომ ტექნიკოსად ჩამოვიდა. ფარნაოზა მიქელანი — აგურის ქარხანაში მუშაობს, დარვიშა — ს. ხუნგში კარტოფილის ამოღებაზე მუშად ეხმარება, ნამათოლაც მუშად მუშაობს. ფარნაოზ მიქელანმა და ჯავადამ მიწა იყიდეს და სახლს აშენებენ.

მეგობარო, ძალიან მინდა საქართველოში. როდესაც მეგობრები ერთად შეგროვდებით ჩვენი თავიც გაჯახსენდეთ. ღმერთსა ვთხოვ ისეთი ღრო დადგეს ჩვენ ისევ ერთად ვიყვნეთ.

მოკითხვით ალი მარდუნ იოსელიანი
1979 წ. ნოემბერი.

სალამი და გამარჯობა პასანი!

როგორა ხარ, პასანი, როგორ გიკითხოთ. ჩემი სურვილია რომ იყოთ კარგად, ჯანმრთელად, როგორც თქვენს გულს გაეხარდება.

ჩვენი ხალაში შენს დედ-მამას, ძმებს, დებს, რას აკეთებენ. სდ
სწავლობენ. მოკითხვა გადაეცით ყველა ფერეიდანელს შენს ძმებს, ჩვენს
გვიკითხავს. ჰასანი, მინდა მოგაწოდო მეტად სასიხარულო წერილი
ლიახ, ირანის შუაგულში სპარსეთის მიწაზე აქედრდა ქართული
ენა და შეეძლით რომ სკოლებში სასწავლებლად შემოვიღოთ ქარ-
თული ენა სამშაბათს 6 ნოემბერს, ოთხშაბათს 7 ნოემბერს, 1979
წლიდან დილით დავიწყე პირველი გაკვეთილი დედა ენიდან „ია“.
ფერეიდანის დაბირესტანში. იმედია გავიმარჯოთ ამაში. და ამით
მე მგონი რომ ვიპოვე დაკარგული წარსული? მომეც სასწრაფო
ჰასუბი წერილისა და უფრო დაწვრილებით მოგწერ ამის შესახებ.
ახლა კი იყავი კარგად.

კოლია ბათუაშვილი

1979 წ. 3 ნოემბერი

დღეს, როდესაც ირანში ადგილი აქვს ახალ სოციალურ ძვრებს,
ირანელმა ხალხმა დაამხო შაჰის მრავალსაუკუნოვანი სისხლიანი
რეჟიმი და თავისუფალი ცხოვრების შენებას იწყებს, ასრულდა
ფერეიდნელი ქართველების ნანატრი სურვილიც ფერეიდნის სკო-
ლაში ქართული ენის სწავლების შემოღების შესახებ, პირველ-დ-
ირანის მთელი ისტორიის მანძილზე გამოვიდა ფერეიდნელი ქარ-
თველის მაჰმად სეფიანის ნაშრომი „ქართველები ირანში“.

ფერეიდანში ცხოვრობენ და მოღვაწეობენ ღირსეული მამუ-
ლიშვილები ამირან მიქელანი, მაჰმად სეფიანი და მრავალი სხვანი,
რომლებიც მტკიცედ დგანან „პატარა საქართველოს-ფერეიდანის“
და „დიდი საქართველოს“ ურთიერთდაახლოებისა და კეთილგან-
წყობის სადარაჯოზე.

ამ ურთიერთდაახლოების ბარიერს მტკიცედ იცავენ არა მარ-
ტო ფერეიდნიდან, არამედ საქართველოში გადმოსული თანამოძ-
მენიც: რეზო მიქელაძე, ალიკა ბათუაშვილი, რეზო ონიკაშვილი,
რამანა ონიკაშვილი, მაჰმუდ ფანიშვილი, პუსეინ აბრამიშვილი და
სხვები, რომელთა წმინდა, პატრიოტულ ნაბიჯს არასოდეს დაივიწყ-
ებს და სათანადოდ აფასებს მადლიერი ქართველი ხალხი.

მთხრობელთა სია

1. მოჰამედ ბათუაშვილი 48 წ. (სოფ. ჩუმლაყი)
2. სულთან მიქელაძე — ბათუაშვილი 44 წ.
3. ჯავადა ბათუაშვილი 30 წ.
4. დარეშ ალი ბათუაშვილი 50 წ.
5. ყოლამ რეზა ონიკაშვილი 60 წლის (სოფ. ვაზისუბანი)
6. ჯაშილა სეფიანი — ონიკაშვილი 59 წ.
7. ალიმარდუნ იოსელიანი 40 წ.
8. აშრაფა იოსელიანი 30 წ.
9. ალი-რეზა ხუციშვილი 40 წ.
10. მონირა აზიმანი 30 წ.
11. ჰაბიბოლა ხუციშვილი 32 წ.
12. აბდოლ ჰოსეინ იოსელიანი 40 წ.
13. ნეიმათოლა ბათუაშვილი 35 წ.
14. ჯავად ბათუაშვილი — 32 წ. (სოფ. ახაშენი).
15. ფრანგისა ბათუაშვილი 30 წ.
16. საფურა ბათუაშვილი 60 წ.
17. ბაბუღია ასლანიშვილი 60 წ.
18. მაჰმუდა ფანიშვილი 32 წ.
19. უსეინა აბრამიშვილი 33 წ.

ФЕРЕИДАНЦЫ В ГРУЗИИ

Резюме

В начале XVII в. в результате нашествий Шах-Аббаса на Грузию, значительная часть оставшегося в живых населения Кахетии была насильственно переселена в разные районы Ирана, но самое большое количество в Фереиданскую провинцию.

Фереидан всегда была живой летописью исторического прошлого Грузии, а грузинские фереиданцы примером непоколебимости, чьи потомки, несмотря на то, что оказались рядом с кочевыми племенами, не изменили традициям предков и смогли не только обосноваться на земле, но и наряду с родным языком сохранить ряд элементов, характеризующих грузинский быт, в том виде, как он был представлен в XVII в.

Только в советскую эпоху осуществилась вековая мечта грузинского народа. Она широко распахнула двери своему заблудившемуся сыну, кто не по своей воле оторвался от Родины, но выдержал вековое испытание и не потерял национального самосознания.

В 1972—1974 гг. прибыло 20 семейств — 106 душ. В 1976 г. добавились 2 семьи — 14 душ. Репатририровались потомки тех пленников, которых переселили в Фереиданскую провинцию в XVII веке.

В Сагареджойских и Гурджаанских селах, в Чандари, Чумлаки, Ахашени, Вазисубани, Шашиани специально для репатрирированных построили двухэтажные современные комфортабельные квартиры, выделили приусадебные участки, где были выстроены нужные хозяйственные постройки и виноградники.

Цель была одна: репатрирированный грузин должен был чувствовать, что он вернулся в дом своих предков и обыкновенно открыл дверь собственной семьи, не испытал бы одновременно экономических и духовных трудностей.

После переселения в Грузию фереиданцы были заняты в разных сферах социалистического хозяйства. При поддержке

партии и советского правительства и при непосредственной их помощи созданы комфортабельные жилищные условия, молодежь обеспечена образованием, трудоспособные — работой, пожилые — пенсией. С помощью местных жителей ферейданцы работают на приусадебных участках: разводят огороды, ухаживают за виноградниками. Произошли изменения в Ферейданском диалекте, в кухне, в стиле одежды и т. д.

Полевая — этнографическая работа у переселенцев преследует цель изучения изменений в их быте и труде методом сравнения старых и новых семейных и культурных условий; какая была их жизнь в Ферейдане и как изменяется она после их переселения в Грузию, которая само собой подразумевает адаптацию их с местными отраслями хозяйства.

Трудовые взаимоотношения ферейданских грузин включают обширный круг социально-культурных и экономических вопросов, изучение которых продлится в продолжении десятков и более лет в их семейном быту и в культуре. Поэтому данная работа не имеет претензию на окончательное исследование. Научные поиски продолжаются.

На основе литературных источников и полевых — этнографических материалов устанавливается, что ферейданские грузины в Иране занимались земледелием, скотоводством и виноградарством.

Материалы, представляющие полеводство, народную агротехнику, орудие сельского хозяйства и технологию, а также земледельческое хозяйство ферейданских грузин до последнего времени сохранивших древнегрузинский сорт озимой пшеницы «долис пური», а также наличие в культуре и другого древнегрузинского вида пшеницы «дика», ясно утверждают, что ферейданцы сохранили характерные для грузинского быта землевладельческие культуры.

Рядом с земледелием симбиозно представлено скотоводство. Хорошие пастбища, высокогорные места, свободные обширные территории земель естественно помогали развитию скотоводства. Исторически здесь известно развитие как крупного, так и мелкого скота, но хозяйственно-географические условия более обусловлены развитием мелкого скотоводства.

Из представленного полевого материала связанного с скотоводством, ясно, что ферейданцы до сих пор сохранили народные методы взбивания масла, форму трудового временного объединения, связанного с молочным хозяйством, которое у них зафиксировано под именем «Хармулоба». «Хармулоба» имеет аналогии, бытовавшей в Восточной Грузии и в Нижней Картли формы трудовой кооперации — «Ханулоба».

Факт утверждения правил «Хармулоба» у ферейданцев еще раз указывает на древность их кооперации в Грузии. Совпадение правила и термина доказывает мысль, что ферейданцы, наряду с родным языком широко сохранили характерные их значительные бытовые элементы. Это чувствуется не только в скотоводстве, но и в обработке земли, в орудиях труда, в одежде, в жилищно-хозяйственных постройках и в отдельных обычаях, ритуалах и культовых действиях, ясно указывающих на близость к грузинским обычаям.

Райкомы Гурджаанского и Сагареджойского КП Грузии, комитеты комсомола, соответствующие колхозы и совхозы проводят значительные мероприятия с целью укрепления их на месте. Таковую же заботу проявляет по отношению к репатрированным односельчане, принявшие их как родных, отдаленных веками своих соотечественников. Но несмотря на это, часть репатрированных не оценили доверия и любовь грузинского народа и выразили желание возвратиться назад в Иран (9 семейств).

Работа представляет попытку на основании полевых материалов рассмотреть экономическое положение ферейданцев, их духовный мир и причину возвращения в Иран, а для оставшихся в Грузии имеются некоторые рекомендации: создание социалистической трудовой культуры, пробуждение национального самосознания, включение ферейданских женщин в коллективный труд. Распространение агитации-пропаганды в местном населении путем объяснения настоящей причины возвращения репатрированных в Иран, чтобы не потерять доверия и любовь оставшихся ферейданцев.

Процесс адаптации переселившихся ферейданских грузин происходит в Грузии, правда, медленно, но желательными результатами. Легко привыкает к грузинской обстановке молодое поколение, которое учится в школах, интернатах, ВУЗ-ах.

Грузинский народ, Советское правительство и партия постоянной заботой окружают репатрированных и создают все условия для того, чтобы облегчить процесс приобщения их к новой жизни.

ტაბულების სია

- ტაბ. I ქართველები ირანში.
ტაბ. II ქართველები ირანში.
ტაბ. III ქართველები ირანში.
ტაბ. IV ფერეიდნიდან გამომგზავრების წინ.
ტაბ. V ფერეიდნელი ქალი.
ტაბ. VI 1. შეხვედრა ფერეიდნელებთან „წითელ ხიდთან“.
2. შეხვედრა ფერეიდნელებთან საჩხერეში.
ტაბ. VII ფერეიდნელი ქართველები საქართველოში.
ტაბ. VIII ფერეიდნელთა სახლის ტიპები. სოფ. ახაშენი.
ტაბ. IX 1. შეგობრები: საქართველოში გადმოსული თამილა ონიკაშვილი და ფერეიდანში დარჩენილი ფარია გუგუნაშვილი.
2. პირველი სიხარული, პირველი მანქანა.
ტაბ. X 1. პირველი ფერეიდნელი ექიმი მურთაზ ონიკაშვილი.
2. ფერეიდნელები საქართველოში.
ტაბ. XI 1. საქართველოში შექმნილი პირველი ფერეიდნელი ოჯახი: ფერეიდნელი ჰასან ონიკაშვილი, ინგილო ნათელა ფოლადიშვილი.
2. რევან ჰასანის ძე ონიკაშვილი.
3. პირველი თათარობა.
ტაბ. XII რუბო შიქელაძის ოჯახი ფერეიდანში — საქართველოში.
ტაბ. XIII ფერეიდანი. სოფ. მარტყოფის სკოლა. შესვენებაზე.
ტაბ. XIV 1. ფერეიდნელი ბავშვები ქ. საგარჯოს 1 საშუალო სკოლაში.
2. მასწავლებლები ფერეიდნელებთან სახლში.
ტაბ. XV 1. ფერეიდნელები ალავერდში.
2. ფერეიდნელები ლენინგრადში.
3. ფერეიდნელები მოსკოვში.
ტაბ. XVI საქართველოში მცხოვრები ფერეიდნელი ქართველები.

Тамила Шалвовна Цагареишვილი

ქართული
ენების ცენტრი

ФЕРЕИДАНЦЫ В ГРУЗИИ

(на грузинском языке)

რეცენზენტები — ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი ვ. ი თ თ ნ ი შ ვ ი ლ ი,
ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი ი. კ ყ თ ნ ი ა

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

ИБ 1600

გამომცემლობის რედაქტორი ლ. ს ი ხ ა რ უ ლ ი ძ ე
ტექნიკური რედაქტორი ც. ქ ა მ უ შ ა ძ ე
მხატვარი ვ. ხ მ ა ლ ა ძ ე
კორექტორი ც. დ ე ვ დ ა რ ი ა ნ ი

ვადეცა წარმოებას 123.81; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 24.7.81;
ქალაქის ზომა 60×90¹/₁₆; ქალაქი № 2; ნაბეჭდი თაბახი 4,5;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 3,7;

უე 01132;

ტირაჟი 3000;

შეკვეთა № 966;

ფასი 70 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

საქართველოს ბიბლიოთეკის
სამეცნიერო ცენტრი

საქართველოს ბიბლიოთეკის
სამეცნიერო ცენტრი

1990 წ.

საქართველოს ბიბლიოთეკის
სამეცნიერო ცენტრი

საქართველოს ბიბლიოთეკის
სამეცნიერო ცენტრი

საქართველოს ბიბლიოთეკის
სამეცნიერო ცენტრი

საქართველოს ბიბლიოთეკის
სამეცნიერო ცენტრი

საქართველოს ბიბლიოთეკის
სამეცნიერო ცენტრი

საქართველოს ბიბლიოთეკის
სამეცნიერო ცენტრი

საქართველოს ბიბლიოთეკის
სამეცნიერო ცენტრი

საქართველოს ბიბლიოთეკის
სამეცნიერო ცენტრი

საქართველოს ბიბლიოთეკის
სამეცნიერო ცენტრი

საქართველოს ბიბლიოთეკის
სამეცნიერო ცენტრი

საქართველოს ბიბლიოთეკის
სამეცნიერო ცენტრი